

Pensjonsreformen – hva har skjedd?

Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – 10.06.2014

Innhold

1. Innledning.....	2
2. Arbeidsgruppens mandat, sammensetning og arbeid.....	2
3. Sammendrag.....	4
4. Uttak av pensjon i aldersgruppen over 62 år.....	6
4.1 Uttak av alderspensjon.....	6
4.2 Andelen som kvalifiserer for tidlig uttak.....	11
4.3 Uttak av AFP.....	13
4.4 Uttak av uførepensjon.....	14
4.5 Pensjonister med særaldersgrense.....	15
4.6 Samlet uttak av pensjon.....	20
5. Folketrygdens utgifter til alderspensjon.....	21
6. Yrkesaktivitet blant eldre.....	23
6.1 Fordelingen av sysselsatte på offentlig og privat sektor.....	24
6.2 Yrkesaktivitet og konjunkturutviklingen.....	25
6.3 Yrkesaktivitet ifølge AA-registeret.....	26
6.4 Yrkesaktivitet ifølge Arbeidskraftsundersøkelsen.....	32
6.5 Hvor mange kombinerer arbeid og pensjon?.....	33
6.6 Resultater fra evalueringen av pensjonsreformen.....	33
7. Forventet yrkesaktivitet.....	34
8. Uttreden fra arbeidslivet.....	35
9. Inntektsstatistikk for den eldre befolkningen.....	37
9.1 Kohortanalyser.....	37
9.2 Inntektssammensetning blant de mellom 62 og 66 år.....	38
10. Evaluering av pensjonsreformen.....	39

1. Innledning

Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble etablert som en undergruppe til Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2009. I mandatet for gruppen heter det bl.a. at:

”Arbeidsgruppen skal avgi årlige rapporter med beskrivelse og analyse av utviklingstrekk innen pensjon og arbeidsliv til Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd.”

Viktige deler av pensjonsreformen som fleksibel alderspensjon i folketrygden fra 62 år, levealdersjustering og ny regulering av pensjonene ble innført fra 2011. Den første rapporten fra arbeidsgruppen ble lagt fram i juni 2012, og den andre i mai 2013. Dette er den tredje rapporten fra arbeidsgruppen, og den gir bl.a. noen resultater for hvordan den eldre befolkningen tilpasser seg til det nye pensjonssystemet med fleksibelt uttak. Det gis også en kort oversikt over arbeidet med evaluering av pensjonsreformen som skjer i regi av Norges forskningsråd. Rapporten baserer seg på statistikk og analyser fra Arbeids- og velferdsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå (SSB).

2. Arbeidsgruppens mandat, sammensetning og arbeid

I tariffoppgjøret 2008 ble det i alle protokollene fra Riksmeglingsmannen tatt inn et punkt om ”Evaluering og pensjonsråd”. I protokollen i offentlig sektor heter det at:

”Evaluering og pensjonsråd

Det er et hovedsiktemål at pensjonsreformen skal medvirke til lengre yrkesløp i takt med at levealderen øker. Dette krever et bærekraftig arbeidsliv. Det er viktig at levealdersjusteringen ikke forsterker sosiale skjevheter som er knyttet til systematiske forskjeller i levealder mellom ulike grupper i befolkningen.

Det vil ta tid å få alle elementer på plass og se virkningen av nytt, samlet pensjonssystem. Blant annet vil nytt opptjeningsystem først være fullt innfaset i 2025. Det vil også være usikkerhet knyttet til blant annet befolkningsutvikling og den alminnelige økonomiske situasjonen.

I brev fra statsministeren til Riksmeglingsmannen av 2. april heter det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. Regjeringen vil opprette et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringen kan gjennomgås.

Senest i 2017 skal partene, med assistanse fra pensjonsrådet, evaluere overgangen til ny AFP og vurdere behovet for endring av ytelsen størrelse.”

Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble etablert som en undergruppe til Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2009. Gruppen ble gitt følgende mandat:

”I statsministerens brev av 2. april 2008 til Riksmeglingsmannen i forbindelse med lønnsoppgjøret i privat sektor 2008 framgår det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten, og at

det i dette arbeidet er ønskelig med løpende kontakt med partene i arbeidslivet. Regjeringen har derfor etablert et Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd. Underlagt rådet opprettes en egen arbeidsgruppe for pensjonspolitiske spørsmål.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet tar sikte på å starte opp en forskningsbasert evaluering av pensjonsreformen fra 2011. Arbeidsgruppen inviteres til å gjennomgå opplegget for evalueringen og til å komme med innspill til dette. Arbeidsgruppen skal også gjennomgå resultatene fra dette arbeidet etter hvert som det foreligger.

Innføring av fleksibel alderspensjon og muligheten for å kombinere arbeidsinntekt og pensjon uten avkorting fra 2011 legger til rette for individuell tilpasning mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal kartlegge hvor mange som har rett til pensjonsuttak før 67 år, og hvordan dette utvikler seg over tid. Videre skal arbeidsgruppen analysere tilpasninger til fleksibel alderspensjon, det vil si endringer i yrkesaktivitet og uttak av pensjon. Det bør videre kartlegges hvordan uttak av pensjon påvirkes av konjunktorendringer i arbeidsmarkedet.

Levealdersjustering er et bærende element i pensjonsreformen og innebærer at en må arbeide noe lenger for samme pensjon når levealderen i befolkningen øker. Arbeidsgruppen skal analysere hvordan utviklingen i levealderen i befolkningen påvirker overgangen mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal videre kartlegge utviklingen i forventet levealder for ulike grupper i befolkningen, og i hvilken grad dette påvirker yrkesaktivitet og uttak av pensjon.

Forhold i arbeidsmarkedet vil ha betydning for den enkeltes mulige og faktiske tilpasning. Dette gjelder blant annet arbeidsgiveres vilje til å ansette og beholde eldre arbeidstakere, og til å tilrettelegge arbeidssituasjonen for eldre arbeidstakere, herunder fleksible arbeidstidsordninger. Arbeidsmiljøet vil også spille inn. Arbeidsgruppen skal analysere forhold på etterspørselssiden i arbeidsmarkedet som kan fremme eller være til hinder for at de som ønsker det får fortsette i arbeidslivet. Dette må sees i sammenheng med intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), hvor et av delmålene er å øke den gjennomsnittlige avgangsalderen fra arbeidslivet og hindre "utstøting" og diskriminering av eldre arbeidstakere.

For den enkelte vil samlet pensjon fra ulike pensjonsordninger som folketrygdens alderspensjon og supplerende ordninger som AFP og tjenestepensjon være avgjørende for inntekten som pensjonist og når den enkelte velger å ta ut pensjon. De supplerende pensjonsordningene er ulikt utformet og kan påvirke yrkesaktivitet og uttak av pensjon ulikt. Dette har også betydning for mobiliteten i arbeidsmarkedet, særlig mellom offentlig og privat sektor. Arbeidsgruppen skal derfor i sitt arbeid ta utgangspunkt i det samlede pensjonssystemet.

Arbeidsgruppen skal kartlegge endringer i pensjonsuttak i relasjon til folketrygdens øvrige stønadsordninger og analysere inntektsutviklingen blant pensjonister og yrkesaktive.

Arbeidsgruppen skal avgi årlige rapporter med beskrivelse og analyse av utviklingstrekk innen pensjon og arbeidsliv til Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd."

Arbeidsgruppen hadde ved inngangen til 2014 følgende sammensetning:

Tomas Berg, Arbeids- og sosialdepartementet
Jacob Hanssen, Arbeids- og sosialdepartementet

Roar Bergan, Arbeids- og sosialdepartementet
Arne Magnus Christensen, Arbeids- og sosialdepartementet
Jørn Handal, Arbeids- og sosialdepartementet
Per Øystein Eikrem, Finansdepartementet
Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge
Stein Gjerding, Arbeidsgiverforeningen Spekter
Lars E. Haartveit, Hovedorganisasjonen Virke
Anders Kleppe, KS
Yvonne Larsen, Fornyings-, administrasjons-, og kirke departementet
Anders Kvam, Akademikerne
Ole Christian Lien, Arbeids- og velferdsdirektoratet
Kristin Diserud Mildal, Næringslivets Hovedorganisasjon
Erik Orskaug, Unio
Helle Stensbak, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

Nedenfor følger en oversikt over møter i arbeidsgruppen i 2013 og temaene på møtene.

Studietur til Paris 12. – 13. juni 2013

- Hilde Olsen, OECD: Working better with age, how Norway can do it
- Anna D’Addio, OECD: Pensions at a Glance 2013
- Erik Storm, Den norske delegasjonen: OECDs work on economic sustainability and income distribution issues
- Stephanie Payet, OECD: OECDs work on Retirement Saving Adequacy

18. desember 2013

- Tomas Berg, Arbeidsdepartementet: Informasjon om aktuelle saker
- Anders M. Galaasen og Espen S. Dahl, Arbeids- og velferdsdirektoratet: Spørreundersøkelse – hvorfor velger mange å ta ut alderspensjon samtidig som de er i arbeid?
- Arne Magnus Christensen, Arbeidsdepartementet: Orientering om OECDs ”Pensions at a Glance 2013”
- Innspill til temaer til rapporten fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe i 2014

3. Sammendrag

Rapporten oppsummerer statistikk og analyser av utviklingen i pensjoneringsatferd, yrkesaktivitet og inntektsutvikling i den eldre befolkningen til og med 2013, eller så langt det foreligger statistikk på ulike områder. Et viktig formål med rapporten er å se nærmere på hvordan pensjonsreformen har påvirket pensjonsuttak og sysselsetting.

Pensjonsreformen medførte at det fra 2011 ble mulig å ta ut fleksibel alderspensjon i folketrygden fra 62 år. I desember 2013 hadde vel 70 000 personer i alderen 62–66 år tatt ut fleksibel alderspensjon, men veksten har vært avtakende etter 2011. I tillegg økte antall alderspensjonister over 67 år med vel 66 000 personer fra utgangen av 2010 til utgangen av 2013, slik at totalt antall alderspensjonister i folketrygden økte med hele 137 000 fra utgangen av 2010 til utgangen av 2013. Økningen i antall alderspensjonister skyldes altså dels den nye muligheten til tidlig uttak, og dels at antall alderspensjonister økte av demografiske årsaker (befolkningsvekst i gruppen over 67 år). Denne rapporten har fokus på å forklare økt

tidliguttak og betydningen av dette. Den sterke veksten i antall pensjonister har bidratt til en meget sterk vekst i folketrygdens utgifter til alderspensjon i 2011, 2012 og 2013. Fleksibel alderspensjon i folketrygden er nøytralt utformet, og tidlig uttak av alderspensjon gir lavere årlig pensjon. Folketrygdens utgifter på lang sikt er derfor i liten grad påvirket av når pensjonen tas ut.

Andelen av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år som ikke mottar noen form for pensjon har blitt redusert fra 2010 til 2013. Andelen av befolkningen i alderen 62–66 år som har tatt ut alderspensjon har økt sterkt i denne perioden, mens andelene med offentlig AFP og uførepensjon har gått noe ned. Den gamle AFP-ordningen i privat sektor vil fases ut i løpet av 2015, og andelen som benytter denne ordningen reduseres dermed også gradvis over tid.

Blant de som har tatt ut alderspensjon før fylte 67 år er det en sterk overvekt av menn, men andelen kvinner har økt litt fra 2011 til 2013. Noe av forskjellen kan forklares med at flere kvinner enn menn mottar pensjon fra andre ordninger som uførepensjon og etterlattepensjon. Videre er det flere kvinner enn menn som har for lav opptjent pensjon til å kunne gå av med tidligpensjon. Selv om en korrigerer for disse faktorene og ser på uttak av alderspensjon som andel av de som kan gå av før 67 år, er det imidlertid en klar overvekt av menn. Over tid vil flere kvinner kunne gå av med tidligpensjon, bl.a. fordi yngre årskull av kvinner har høyere pensjonsopptjening enn eldre årskull.

AFP-ordningen i privat sektor ble fra januar 2011 lagt om til en påslagsordning som gir livsvarig utbetaling av pensjon. Den gamle AFP-ordningen vil gradvis fases ut fram mot 2015. I privat sektor har nedgangen i antall personer på den gamle AFP-ordningen fra 2011 til 2013, om lag blitt motsvart av en tilsvarende økning av antall personer på ny AFP-ordning i aldersgruppen 62 – 66 år.

AFP-ordningen i offentlig sektor ble beholdt som en egen tidligpensjonsordning for aldersgruppen 62–66 år, men med enkelte tilpasninger til pensjonsreformen. Antallet AFP-pensjonister i offentlig sektor har ifølge foreløpige tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet blitt redusert med nær 10 prosent fra 2011 til 2013.

Rapporten inneholder også et avsnitt om antall personer på særaldersgrenser basert på informasjon fra SPK og KLP. I desember 2013 var det nær 5 700 særalderspensionister under 67 år i SPK. De største yrkesgruppene med særalderspensjon i SPK er politi/fengsel og forsvar, og mange tar ut pensjon allerede ved 57 år. I KLP var det vel 6 400 som hadde tatt ut særalderspensjon under 67 år, og vanlige pensjonsaldere var 62 og 65 år.

Samtidig med at pensjonsreformen trådte kraft var norsk økonomi inne i en periode med moderat konjunkturoppgang og økt etterspørsel etter arbeidskraft. Selv om dette har bidratt til økt sysselsetting også blant eldre, er det klare indikasjoner på at pensjonsreformen er en viktig årsak til sysselsettingsveksten i denne gruppen. Dette viser seg tydeligst ved at sysselsettingsveksten blant 62- og 63-åringene, som var de to aldersgruppene som ble sterkest berørt av pensjonsreformen i 2011 og 2012, har vært klart sterkere enn i befolkningen for øvrig. Veksten i disse to aldersgruppene har også vært sterkere enn de var i perioden 2005–2007 da norsk økonomi var inne i en kraftig konjunkturoppgang. For øvrig så har det vært vekst i sysselsettingen for de fleste aldersgrupper over 60 år i de siste tre årene.

Omleggingen av AFP i privat sektor har gjort at den økonomiske gevinsten ved å stå i arbeid har blitt klart større for de som er omfattet av denne ordningen. I offentlig sektor er de

økonomiske insentivene til å stå lenger i hovedsak uforandret fra tidligere år. Andelen som fortsetter i arbeid er nå klart høyere i privat sektor med AFP enn det den var før reformen. Ved å sammenligne arbeidstakere som er omfattet av privat AFP og offentlig ansatte, som har beholdt gammel AFP-ordning, er det klare indikasjoner på at det er de endrede økonomiske insentivene som er en viktig årsak til veksten i sysselsettingen blant eldre de siste årene.

Blant de som jobber i private bedrifter med en AFP-ordning har veksten i andelen som fortsetter i arbeid vært sterkest innen manuelle yrker, men også innen høyskoleyrkene har det vært en klar økning. Lønnsinntekten og lengden på yrkeskarrieren, målt ved antall poengår, ser ikke ut til å ha noen nær sammenheng med hvem det er som nå i større grad enn tidligere står lenger i jobb.

Eldre har hatt en klar vekst i kjøpekraften de siste ti årene. I samtlige aldersgrupper med unntak av 60–61-åringene har realveksten i inntektene vært på over 40 prosent i perioden 2002–2012. Pensjonsreformen åpnet for økt valgfrihet ved at aldersgrensen for å motta alderspensjon ble senket fra 67 til 62 år. Mange har benyttet seg av denne muligheten, og blant de som mottar alderspensjon i alderen 62–66 år er det mange som har en relativt høy yrkesinntekt.

4. Uttak av pensjon i aldersgruppen over 62 år

4.1 Uttak av alderspensjon

Pensjonsalderen i folketrygdens alderspensjon ble senket til 62 år fra 1. januar 2011. Tabell 4.1.1 viser at antall alderspensjonister økte noe fra 2008 til 2010. I 2011 var veksten i antall alderspensjonister hele 55 000 personer. Økningen skyldes dels at om lag 36 000 tok ut fleksibel alderspensjon i alderen 62–66 år, og i tillegg var veksten i antall alderspensjonister over 67 år om lag 19 000 personer. I 2012 ble det 41 000 flere alderspensjonister, og i 2013 40 000. Antall alderspensjonister under 67 år økte med 21 000 personer i 2012, og med 13 000 personer i 2013.

Alderspensjonister defineres av Arbeids- og velferdsdirektoratet som alle som tar ut minst 20 prosent alderspensjon. Mange som tar ut alderspensjon i aldersgruppen 62 – 66 år etter pensjonsreformen fortsetter i arbeid, jf nærmere omtale i avsnitt 6.5.

Tabell 4.1.1 Antall alderspensjonister 2008–2013. Desember

År	Antall alderspensjonister	Vekst i antall	Vekst i prosent	Antall alderspensjonister under 67 år	Vekst i antall	Vekst i prosent
2008	642 815	3 560	0,6			
2009	650 855	8 040	1,3			
2010	663 799	12 944	2,0			
2011	718 667	54 868	8,3	35 845	35 845	
2012	760 025	41 358	5,8	56 943	21 098	58,9
2013	800 350	40 325	5,3	70 127	13 184	23,2

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 4.1.2 viser antall alderspensjonister under 67 år fordelt på årskull og som andel av befolkningen. Målt som andel av befolkningen 62–66 år har om lag 25 prosent tatt ut fleksibel alderspensjon ved utgangen av 2013, og andelen er litt høyere i de yngre årskullene enn i de eldre. Andelen har økt fra om lag 13 prosent i 2011 og 20 prosent i 2012.

Tabell 4.1.2 Antall og andel alderspensjonister under 67 år og 1 måned. 2011, 2012 og 2013. Desember

Alder	Antall			Andel, prosent		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
62	8 905	11 175	12 201	16,9	21,4	23,9
63	7 494	14 172	15 401	13,0	25,0	27,4
64	6 566	11 022	16 403	11,2	19,3	29,2
65	6 812	9 978	13 195	11,3	17,2	23,3
66	5 380	9 588	11 588	10,1	16,1	20,2
67	482	731	818	11,6	17,5	19,8
Totalt	35 639	56 666	69 606	12,5	19,7	24,7

Antall med alderspensjon bosatt i Norge. Andelen med alderspensjon måles som antall innenlandsboende med alderspensjon som andel av befolkningen.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 4.1.3 viser antall og andel alderspensjonister med minstepensjon per desember 2012 og 2013. Andelen med minstepensjon er vesentlig høyere for kvinner enn for menn. Andelen med minstepensjon totalt falt fra om lag 22 prosent i 2012 til 20 prosent i 2013. Flexibel alderspensjon fra 62 år har isolert sett bidratt til en lavere andel alderspensjonister med minstepensjon, siden bare de med tilstrekkelig høy opptjening av alderspensjon kan ta ut alderspensjon før 67 år.

Tabell 4.1.3 Antall og andel alderspensjonister minstepensjonister. 2012 og 2013. Desember

	Antall minstepensjonister		Andel, prosent	
	2012	2013	2012	2013
Totalt	164 801	157 721	21,7	19,7
Kvinner	144 238	138 169	35,6	32,8
Menn	20 563	19 552	5,8	5,2

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

En kan velge å ta ut full alderspensjon, eller redusert pensjon med henholdsvis 20, 40, 50, 60 og 80 prosent uttaksgrad. Tabell 4.1.4 viser at gjennomsnittlig uttaksgrad blant de som tok ut

alderspension før 67 år i 2013 var om lag 93 prosent, og den var litt høyere blant menn enn blant kvinner. Gjennomsnittlig alderspension i aldersgruppen 62 – 66 år er om lag 196 000 kroner. Om en korrigerer for uttaksgrad og beregner gjennomsnittlig alderspension gitt at alle hadde tatt ut full alderspension ville denne vært om lag 211 000 kroner. Gjennomsnittlig pensjon er på alle alderstrinn betydelig høyere for menn enn for kvinner, og øker, som forventet, gjennomgående med uttaksalder.

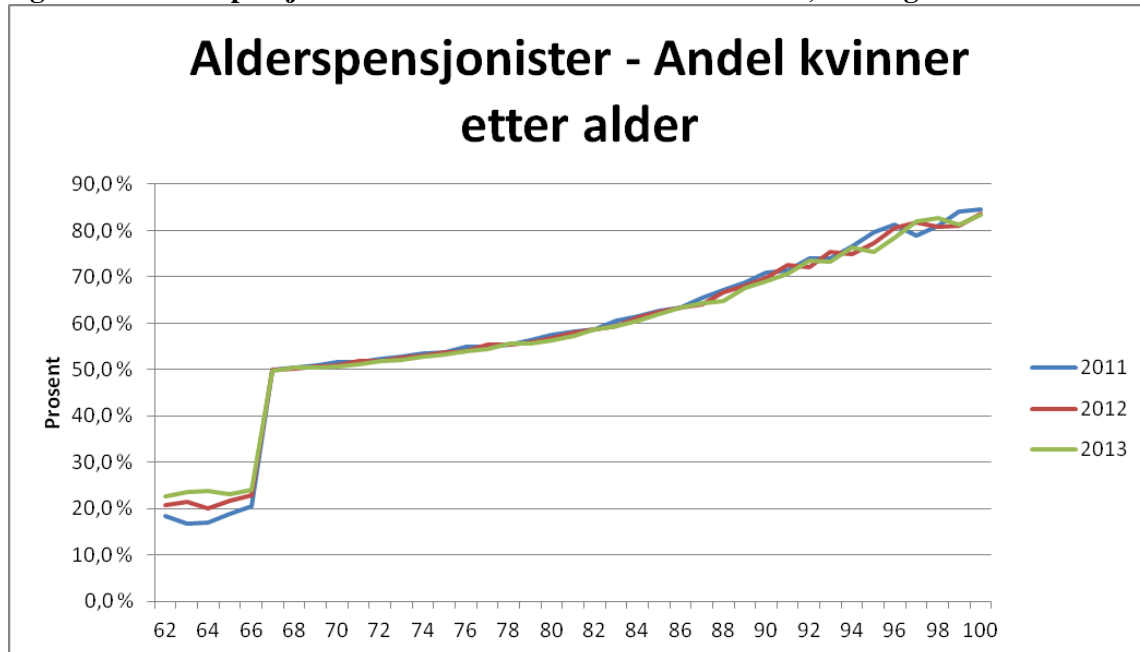
Tabell 4.1.4 Nye alderspensjonister 62 – 66 år i 2013, gjennomsnittlig uttaksgrad, gjennomsnittlig alderspensjon, og gjennomsnittlig alderspensjon korrigert for uttaksgrad. Forutsatt G = 85 245 kroner

	Alder	Antall	Gjennomsnittlig uttaksgrad. Prosent	Gjennomsnittlig pensjon. Kroner	Gjennomsnittlig pensjon korrigert for grad
Kvinner	62	3 626	87,2	160 204	183 719
	63	1 168	84,8	157 504	185 823
	64	996	86,4	167 053	193 246
	65	1 097	86,4	169 716	196 473
	66	781	91,5	187 395	204 693
	62–66	7 668	87,1	164 813	189 317
	Menn	62	11 705	95,6	204 014
63		2 050	92,6	203 578	219 743
64		1 817	93,3	217 630	233 267
65		1 899	93,8	212 534	226 552
66		1 235	95,4	237 282	248 657
62–66		18 706	94,9	208 350	219 621
Totalt		62	15 331	93,6	193 653
	63	3 218	89,8	186 855	208 120
	64	2 813	90,9	199 722	219 787
	65	2 996	91,1	196 856	216 108
	66	2 016	93,9	217 955	232 056
	62–66	26 374	92,6	195 692	211 338

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Figur 4.1.1 viser andel kvinner blant alderspensjonistene etter alder. Av alderspensjonistene under 67 år er mer enn 75 prosent menn. Andelen kvinner øker med alderen som følge av at kvinner lever lenger enn menn, og i aldersgruppen over 95 år er over 75 prosent av alderspensjonistene kvinner. Denne fordelingen har endret seg relativt lite fra 2011 til 2013, men andelen kvinner blant alderspensjonistene under 67 år har økt noe.

Figur 4.1.1 Alderspensjonister - Andel kvinner etter alder i 2011, 2012 og 2013.

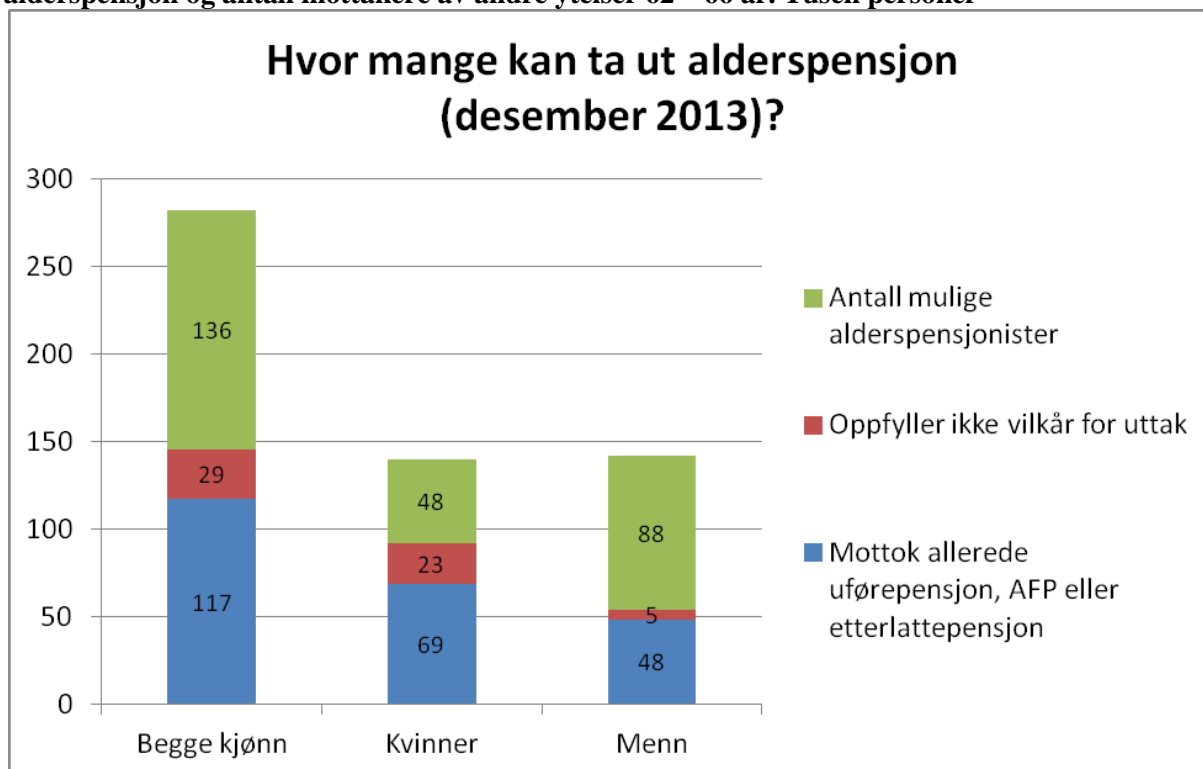
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Figur 4.1.2 viser hvor mange som kan ta ut minst 20 prosent alderspensjon ved utgangen av 2013. Under halvparten av befolkningen i alderen 62–66 år kan ta ut alderspensjon hovedsakelig som følge av at de allerede mottar pensjon fra andre ordninger, særlig uførepensjon. Uttak av alderspensjon i folketrygden kan ikke kombineres med offentlig AFP, gammel privat AFP, etterlattepensjon eller mer enn 80 prosent uførepensjon. I tillegg er det en del som har for lav opptjening til å kunne ta ut alderspensjon før 67 år.

Nesten dobbelt så mange menn som kvinner har mulighet til å ta ut fleksibel alderspensjon. Dette har sammenheng med at flere kvinner enn menn mottar pensjon fra andre ordninger som uførepensjon, og at flere kvinner enn menn har for lav opptjening til å kunne ta ut fleksibel alderspensjon.

Selv om en korrigerer for disse faktorene er det likevel en klar overvekt av menn som har benyttet seg av muligheten til å ta ut fleksibel alderspensjon før 67 år. I vedlegg I er det tatt inn to tabeller som viser hvor mange som har tatt ut alderspensjon på ulike alderstrinn under 67 år som andel av hvor mange som er anslått å kunne ta ut alderspensjon. Tabellene viser at nesten dobbelt så mange menn som kvinner har tatt ut alderspensjon målt som andel av de som oppfyller vilkårene. I vedlegg I er det også gitt en nærmere oversikt over hvem som ikke oppfyller vilkårene fordelt på næring og yrke.

Figur 4.1.2 Antall mulige alderspensjonister, antall som ikke kvalifiserer for tidliguttak av alderspensjon og antall mottakere av andre ytelser 62 – 66 år. Tusen personer

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Pensjonsreformen har også gitt anledning til å øke den årlige pensjonen ved å ta ut alderspensjon senere enn ved 67 år. Ved å se på endring i andelen ikke-pensjonerte av befolkningen i alder 67-70 år, kan en gi et anslag på hvor mange færre alderspensjonister det er i denne aldersgruppen som følge av pensjonsreformen. Andelen ikke-pensjonerte 67-åringer har økt fra om lag 1,5 prosent i 2009 og 2010 til vel 3 prosent fra 2011. Dette tilsvarer om lag 900 personer. Også blant 68- og 69-åringer er det en økende andel ikke-pensjonerte. Tilsammen kan det anslås at om lag 1 500 personer har utsatt uttaket av alderspensjon lenger enn de ville gjort uten pensjonsreformen.

4.2 Andelen som kvalifiserer for tidlig uttak

For å kunne ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år er det et krav at den opptjente pensjonen minst må tilsvare minste pensjonsnivå ved 67 år. For de med rett til ny privat AFP kan denne ytelsen medregnes i kravet. Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at en høy andel av de sysselsatte kan ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år. I tabell 4.2.1 og 4.2.2 er det presentert tall for hvor stor andel av de ansatte i privat sektor som anslås å kunne ta ut tidlig pensjon for 1952- og 1963-kullet. Her er det sett på andelen som kvalifiserer for uttak av 100 prosent alderspensjon. Andelene som kvalifiserer for uttak av gradert alderspensjon vil være høyere. I anslagene er det antatt at alle ansatte i bedrifter i privat sektor som er medlem av AFP-ordningen har rett på ny privat AFP. Siden de fleste offentlig ansatte har muligheten til å gå av med AFP ved 62 år, er denne gruppen sett bort fra her.

Av de ansatte i bedrifter med AFP er det anslått at 97 prosent av mennene og 75 prosent av kvinnene kan ta ut alderspensjon fra 62 år blant 1952-kullet. Ettersom utsatt uttak øker årlige pensjonsutbetalinger, øker også andelen som kvalifiserer for tidliguttak med alderen. Ansatte i bedrifter uten AFP fikk med pensjonsreformen mulighet til å gå av med pensjon før 67 år. Blant kvinnene i denne gruppen er andelen som kan ta ut pensjon anslått til 40 prosent ved 62 år, og andelen øker til 75 prosent ved 66 år. Den store forskjellen mellom andelen kvinner som oppfyller vilkårene i AFP-virksomheter og virksomheter uten AFP skyldes at AFP-ytelsen for mange er avgjørende for at de skal oppfylle vilkårene for uttak.

1963-kullet vil få beregnet alderspensjonen med ny opptjeningsmodell, noe som har betydning for utviklingen i andelen som kan gå av tidlig. Dette skyldes hovedsakelig at garantipensjonen bare gradvis avkortes mot inntektpensjonen. Også kvinners økende yrkesdeltakelse har betydning for andelen som kvalifiserer for tidliguttak i årene framover. Tabell 4.2.2 viser at nær alle ansatte i privat sektor med AFP er anslått å kvalifisere for tidlig uttak ved 62 år.

I gruppen uten AFP blant de født i 1963 er det mange, særlig blant kvinner, som ikke kan ta ut alderspensjon ved 62 år. At andelen innvandrere øker med årskullene er én av forklaringene, fordi det gir høyere innslag av personer med få opptjeningsår og/eller begrenset tilknytning til arbeidslivet. Hovedårsaken er likevel at kravet til inntekt for å kunne ta ut alderspensjon allerede fra 62 år er høyere enn for personer født i 1952. Inntektskravet er også høyere enn terskelverdien der hele garantipensjon blir avkortet bort. Reglene om gradvis avkorting av garantipensjonen kommer derfor bare til nytte ved uttak fra 63–64 års alder eller senere. Andelen øker derfor raskt med alderen, og både blant kvinner og menn er det anslått at om lag 90 prosent av de ansatte kan ta ut alderspensjon ved 64 år. Det skyldes at kravet til inntekt for å kunne ta ut alderspensjon fra 64 år og senere er betraktelig lavere for personer født i 1963 enn i 1952.

Tabell 4.2.1 Andel av de ansatte i privat sektor som anslås å ha høy nok pensjonsopptjening til å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1952-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	97	75	90	40
63	98	81	93	49
64	98	92	94	59
65	98	98	95	67
66	99	99	96	75

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 4.2.2 Andel av de ansatte i privat sektor som anslås å ha høy nok pensjonsopptjening til å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1963-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	96	96	70	36
63	98	98	80	53
64	99	99	91	88
65	100	100	95	97
66	100	100	99	99

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

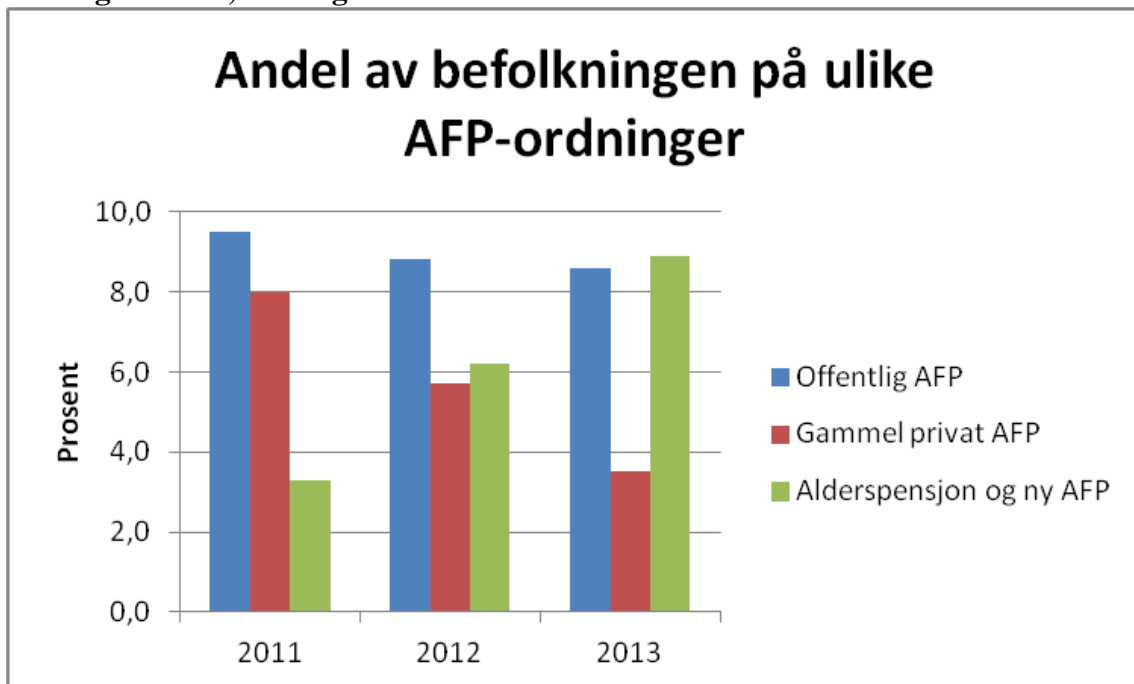
4.3 Uttak av AFP

AFP-ordningen i privat sektor ble fra 1. januar 2011 lagt om slik at AFP kommer som et påslag til folketrygdens alderspensjon. I den nye ordningen kan en ta ut AFP fra 62 år, og den årlige ytelsen øker ved senere uttak fram til 70 år på tilsvarende måte som alderspensjonen i folketrygden. Den nye ordningen gjelder for alle som er født i 1948 eller senere, og som tar ut AFP etter 1. januar 2011. I tillegg kunne personer født i årene 1944–1947 ta ut ny AFP gitt noen overgangsregler, forutsatt at de ikke hadde tatt ut gammel AFP.

Figur 4.3.1 viser andelen i befolkningen i aldersgruppen 62–66 år fordelt på ulike AFP-ordninger i 2011, 2012 og 2013. Andelen av befolkningen som tar ut AFP i offentlig sektor har falt litt fra 2011 til 2013.

Ettersom gammel AFP i privat sektor fases gradvis ut faller naturlig nok andelen på denne ordningen. Dette motsvares av en økning i andelen som tar ut alderspensjon og ny AFP, slik at andelen av befolkningen som har tatt ut AFP i privat sektor samlet sett har økt litt fra 2011 til 2013. Den nye AFP-ordningen er en livsvarig ytelse slik at det over tid vil bli en stor andel av alderspensjonistene også over 67 år som har privat AFP, men foreløpig er denne andelen liten.

Figur 4.3.1 Andel av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år fordelt på ulike AFP-ordninger i 2011, 2012 og 2013. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

I vedlegg I er det tatt inn mer detaljerte tabeller som viser uttak av AFP i de ulike ordningene i 2011, 2012 og 2013.

Tabell I.6 viser at antall pensjonister med AFP i privat sektor på gammel ordning er redusert med 57 prosent fra utgangen av 2011 til utgangen av 2013. Den gamle ordningen vil bli faset ut fram mot utgangen av 2015, da alle som har tatt ut AFP på gammel ordning vil gå over på alderspensjon ved 67 år.

Tabell I.7 viser antall personer i privat sektor med ny AFP. Ved utgangen av 2013 hadde vel 29 000 personer tatt ut AFP i privat sektor etter ny ordning, og dette utgjorde nær 7 prosent av befolkningen i den aktuelle aldersgruppen. Andelene av befolkningen er høyest i de yngste aldersgruppene, 62-64 år. Antall som har tatt ut ny AFP i privat sektor har vokst med om lag 10 000 personer pr. år i 2011, 2012 og 2013.

I offentlig sektor er AFP-ordningen videreført som en egen tidligpensjonsordning for aldersgruppen 62–67 år. Tabell I.8 er basert på foreløpige tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet, og viser at ved utgangen av 2013 hadde vel 24 800 personer tatt ut AFP i offentlig sektor. Dette er en nedgang på vel 2 600 personer sammenliknet med utgangen av 2011.

Tabell 4.3.1 viser at av de under 67 år som har tatt ut fleksibel alderspensjon i folketrygden hadde om lag 36 prosent også tatt ut AFP i privat sektor ved utgangen av 2013. Andelen alderspensjonister som også tar ut privat AFP har økt over tid.

Tabell 4.3.1 Antall og andel alderspensjonister som samtidig har ny AFP i privat sektor. 2011, 2012 og 2013.

	Antall			Andel av alle alderspensjonister, prosent		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
62-66 år	9 381	17 798	25 102	26,2	31,3	35,8
67-69 år	650	1 892	3 866	0,5	1,3	2,4
I alt	10031	19 690	28 968	5,8	9,6	12,5

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Arbeids- og velferdsdirektoratet anslår at av 62-66-åringene i desember 2013 som har tatt ut alderspensjon og arbeider eller har arbeidet i privat AFP-bedrift, så har 87 pst. også valgt å starte uttaket av privat AFP. Gruppen som ikke har startet uttak av AFP vil både inkludere personer som har valgt å utsette AFP-uttaket og personer som av ulike grunner ikke oppfyller de individuelle vilkårene for AFP.

4.4 Uttak av uførepensjon

Tabell 4.4.1 viser antall uførepensjonister i alderen 62–67 år ved utgangen av 2011, 2012 og 2013. Overgang fra uførepensjon til alderspensjon skjer måneden etter at en har fylt 67 år, og det er derfor også noen uførepensjonister som er 67 år gamle. Gradert uførepensjon kan ellers kombineres med alderspensjon slik at noen av disse også vil motta alderspensjon.

Tabell 4.4.1 Antall og andel uførepensjonister fra og med måneden etter 62 år til og med måneden ved 67 år. 2011, 2012 og 2013. Desember

Alder	Antall			Andel av befolkningen, prosent		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
62	16 166	15 528	14 394	29,6	28,8	27,3
63	19 249	18 131	17 231	32,3	31,0	29,7
64	20 899	19 603	18 509	34,6	33,2	32,0
65	22 704	21 299	19 929	36,5	35,6	34,0
66	20 780	22 802	21 309	37,7	37,0	36,0
67	1 567	1 614	1 539	41,2	37,6	35,9
Totalt	101 365	98 977	92 911	34,2	33,3	32,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

I desember 2013 var vel 27 prosent av befolkningen uførepensjonister ved 62 år, og andelen øker gradvis til 36 prosent ved 66 år. Andelen uføre totalt for aldersgruppen 62–67 år var 32 prosent, eller om lag 2 prosentpoeng lavere enn tilsvarende andel ved utgangen av 2011. Hva denne nedgangen skyldes er usikkert, men den kan ha sammenheng med pensjonsreformen og at mange i denne aldersgruppen har tatt ut alderspensjon, se ellers omtale i avsnitt 8 nedenfor.

4.5 Pensjonister med særaldersgrense

Særaldersgrenser i Statens pensjonskasse

Nedenfor følger en oversikt over personer under 67 år som mottok en særalderspensjon fra Statens pensjonskasse (SPK). I desember 2013 utgjorde denne gruppen nær 5 700 personer.

Bare de som har en særalderspensjon til utbetaling er regnet med. I tillegg kommer en del såkalte refusjonspensjonister som får deler av sin utbetaling av særalderspensjon fra SPK, men har sin siste pensjonsordning et annet sted. Dette kan gjelde KLP, men også andre ordninger som Oslo Pensjonsforsikring.

Første kolonne i tabell 4.5.1 viser fordelingen av særalderspensjonister i SPK etter hvilken alder de hadde i 2013. Tabellen viser at de største gruppene er 65- og 66- åringene.

Andre kolonne viser fordelingen av særalderspensjonister etter når de startet å ta ut pensjonen. En som tar ut særalderspensjon ved 57 år vil for eksempel kunne motta pensjonen i 10 år. Fordelt etter når de startet å motta pensjon er 57-åringene den største gruppen etterfulgt av 65-åringene.

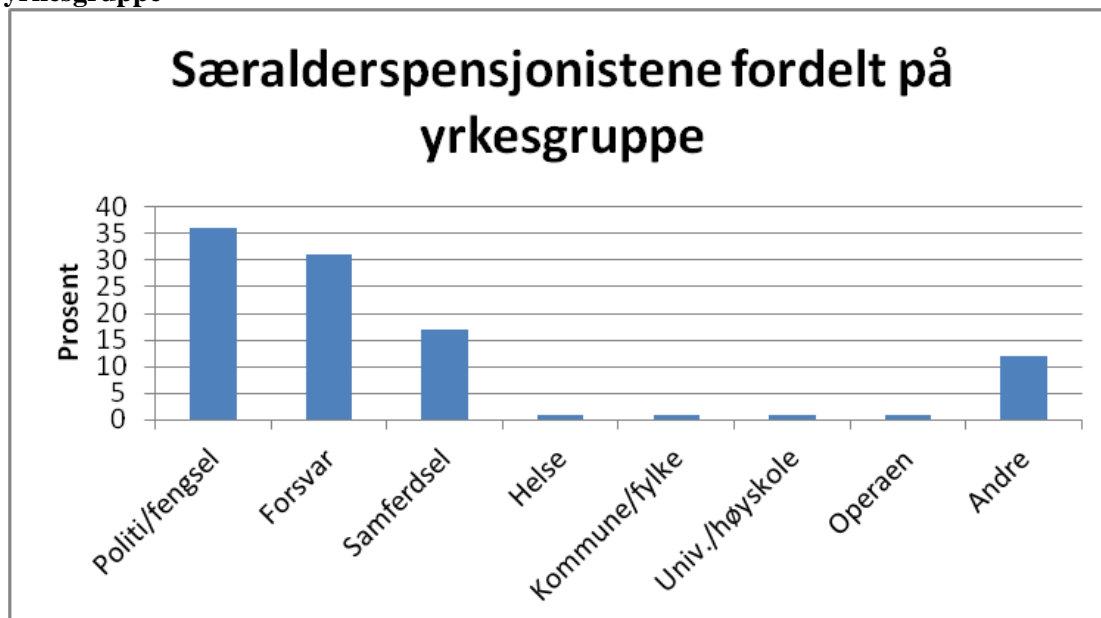
Tabell 4.5.1 Særalderspensjonister i Statens pensjonskasse, desember 2013

Alder	Antall etter alder i 2013	Antall etter alder når de tok ut pensjon
41 – 56	41	64
57	165	1493
58	255	562
59	280	222
60	364	869
61	415	161
62	507	410
63	519	233
64	556	91
65	1160	1474
66	1406	89
Totalt	5668	5668

Kilde: Statens pensjonskasse

Figur 4.5.1 viser fordelingen av særalderspensjonistene i SPK etter yrkesgruppe. Figuren viser at politi/fengsel og forsvar har flest særalderspensjonister, med henholdsvis 36 prosent og 31 prosent av antall særalderspensjonister.

Figur 4.5.1 Særalderspensjonister i Statens pensjonskasse, desember 2013. Fordeling etter yrkesgruppe

Kilde: Statens pensjonskasse

Tabell 4.5.2 viser hvor stor andel av de som hadde en særalderspensjon i desember 2013 som tok ut pensjonen sin før, ved og etter aldersgrensen for de ulike yrkesgruppene. Tabellen viser også hvor mange år i gjennomsnitt hver yrkesgruppe tok ut pensjon før de nådde

aldersgrensen eller hvor mange år de ventet med å ta ut særalderspensjon. De som går av med en særalderspensjon før de når aldersgrensen, benytter seg av regelverket som sier at man kan gå av med pensjon i inntil 3 år før pensjonsalderen gitt at man tilfredstiller enkelte krav.

For eksempel viser tabellen at av alle som tilhører yrkesgruppen politi/fengsel var det 12 prosent som tok ut særalderspensjon akkurat ved aldersgrensen. 83 prosent tok ut særalderspensjon før de nådde aldersgrensen, mens 5 prosent tok ut særalderspensjon etter at de var blitt eldre enn aldersgrensen de hadde i sin stilling. Videre viser tabellen at av de 83 prosent som tok ut særalderspensjon i sektoren politi/fengsel før aldersgrensen, så tok de ut sin pensjon i gjennomsnitt 2,52 år før de nådde aldersgrensen for sin stilling. Av de 5 prosent som stod i stilling ut over aldersgrensen, så ventet de i gjennomsnitt 1,49 år før de gikk av med særalderspensjon.

Tabell 4.5.2 Andeler som gikk av med særalderspensjon henholdsvis før, ved og etter aldersgrensen

Yrkesgruppe	Andeler av hvor mange som gikk av med særalderspensjon før, ved og etter aldersgrensen. Prosent			Gjennomsnittlig antall år i avvik mellom aldersgrense og uttaksalder	
	Før aldersgrensen	Ved aldersgrensen	Etter aldersgrensen	Antall år før aldersgrensen	Antall år etter aldersgrensen
Politi/fengsel	83	12	5	2,52	1,49
Forsvar	46	33	21	2,81	4,26
Samferdsel	33	56	11	1,85	1,03
Helse	4	93	4	1,00	2,50
Kommune/fylke	91	8	1	2,40	1,00
Universitet/høyskole	13	81	6	2,70	1,25
Operaen	20	47	33	2,20	2,70

Kilde: Statens pensjonskasse

Særaldersgrenser i KLP

Tabell 4.5.3 viser antall personer med særalderspensjon i fire pensjonsordninger i KLP. Det er bare regnet med personer der KLP er utbetalende ordning, dvs. at såkalte «refusjonspensjonister» er holdt utenom. Tabellen viser at det ved utgangen av 2013 var 8649 personer under 67 år med særaldersgrense som hadde tatt ut pensjon. Av disse hadde 87 prosent tatt ut hel pensjon. Nesten halvparten av særalderspensjonistene var i pensjonsordningen for kommuner og bedrifter, mens 35 prosent var medlem i sykepleierordningen. Merk at pensjonsordningen for helseforetakene ikke omfatter sykepleiere og sykehusleger fordi disse har egne pensjonsordninger.

Tabell 4.5.3 Særalderspensjonister under 67 år i ulike pensjonsordninger i KLP, desember 2013

	Antall inkl. AFP	Herav: Full pensjon	Andel med full pensjon, prosent	Antall ekskl. AFP	Andel med AFP, prosent
Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter	4 109	3 633	88	2 777	32
Pensjonsordningen for fylkeskommuner	305	275	90	208	32
Pensjonsordningen for sykepleiere	3 023	2 556	85	2 538	16
Pensjonsordningen for helseforetak	1 212	1 039	86	921	24
Sum alle ordninger	8 649	7 503	87	6 444	25

Kilde: KLP

Personer med særaldersgrense kan velge AFP i stedet for alderspensjon. Dette kan blant annet være lønnsomt for personer som ikke har full opptjeningstid i tjenstepensjonsordningen. Nest siste kolonne i tabell 4.5.3 viser antall særalderspensjonister reduseres til 6444 når de som har tatt ut AFP holdes utenom. Rundt en firedel av pensjonistene under 67 år med særaldersgrense mottar dermed AFP, og i pensjonsordningene for kommuner og fylkeskommuner er andelen nesten en tredel.

Tabell 4.5.4 viser hvilke aldersgrenser særalderspensjonistene hadde. Det går fram at nesten alle hadde aldersgrense 65 år (96 prosent), mens bare 6 personer hadde aldersgrense 63 år. De fleste med aldersgrense 60 år er i pensjonsordningen for kommuner og bedrifter.

Tabell 4.5.4 Særalderspensjonister under 67 år i ulike pensjonsordninger i KLP etter aldersgrense, desember 2013

	Alle	60 år	63 år	65 år
Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter	4 109	259	6	3 844
Pensjonsordningen for fylkeskommuner	305	0	0	305
Pensjonsordningen for sykepleiere	3 023	1	0	3 022
Pensjonsordningen for helseforetak	1 212	89	0	1 123
Sum alle ordninger	8 649	349	6	8 294
Andel, prosent	100	4	0	96

Kilde: KLP

KLP har også gitt informasjon om hvor gamle særalderspensjonistene er og ved hvilken alder de har tatt ut pensjon. Det mangler informasjon om noen få personer, og summene er derfor ikke i alle tilfeller sammenfallende med summene i tabellene over. Avvikene er imidlertid små.

Personer med særaldersgrense kan ta ut pensjon tre år før aldersgrensen dersom summen av tjenestetid og alder er minst 85 år (85-årsregelen). Tabellene under starter derfor tre år før aldersgrensen.

Tabell 4.5.5 viser tallene for den største gruppen: de med aldersgrense 65 år i pensjonsordningen for kommuner og bedrifter. Den første kolonnen (etter forspalten) viser pensjonistene fordelt etter alder ved utgangen av 2013. Det går fram at nesten tre av fire har passert 65 år. Mange har imidlertid tatt ut pensjon tidligere, og neste kolonne viser ved hvilken alder de som var særalderspensjonister ved utgangen av 2013 tok ut pensjon, mens

den siste kolonnen viser fordelingen av når pensjonen er tatt ut. Det går fram at det mest vanlige er å ta ut pensjonen enten tre år før aldersgrensen (85-årsregelen) eller ved aldersgrensen. De to gruppene er om lag like store og omfatter hver vel 40 prosent av særalderspensionistene. Vel halvparten har tatt ut pensjon før aldersgrensen.

Tabell 4.5.5 Andel særalderspensionister med aldersgrense 65 år etter alder og alder ved uttak. Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter

Alder	Alder	Alder ved uttak	Alder ved uttak. Andel i prosent
62	262	1 627	42
63	380	327	9
64	458	176	5
65	1287	1677	44
66	1457	33	1
Alle	3 844	3 840	100

Kilde: KLP

Tabell 4.5.6 viser tilsvarende tall for sykepleierpensjonsordningen. Siste kolonne viser at en om lag like stor andel av sykepleierne tar ut pensjon ved 62 eller 65 år som i ordningen for kommuner og bedrifter, men en større del av disse går av ved 62 år, nesten 60 prosent.

Tabell 4.5.6 Andel særalderspensionister med aldersgrense 65 år etter alder og alder ved uttak. Pensjonsordningen for sykepleiere

Alder	Alder	Alder ved uttak	Alder ved uttak. Andel i prosent
62	308	1 737	57
63	450	314	10
64	472	179	6
65	863	777	26
66	929	15	0
Alle	3 023	3 023	100

Kilde: KLP

Tabell 4.5.7 viser tilsvarende tall for pensjonsordningen for helseforetak. Det går fram at fordelingen etter avgangsalder er nokså lik fordelingen i ordningen for kommuner og bedrifter: vel 40 prosent går av ved 62 år, og andelen som går av ved 65 år er om lag like stor.

Tabell 4.5.7 Andel særalderspensionister med aldersgrense 65 år etter alder og alder ved uttak. Pensjonsordningen for helseforetak

Alder	Alder	Alder ved uttak	Alder ved uttak. Andel i prosent
62	70	509	45
63	136	85	8
64	124	56	5
65	394	463	41
66	399	9	1
Alle	1 123	1 122	100

Kilde: KLP

4.6 Samlet uttak av pensjon

Tabell 4.6.1 viser at vel 2 av 3 personer i aldersgruppen 62–66 år mottok en form for pensjon i desember 2013. Andelen er samlet sett noe høyere for menn enn for kvinner. En høyere andel kvinner mottar uførepensjon og etterlattepensjon fra folketrygden, mens menn i langt større grad tar ut fleksibel alderspensjon før 67 år.

Figuren omfatter alderspensjon, uførepensjon, gjenlevendepensjon og AFP. Gruppen ”Ingen pensjon” er personer som ikke mottar noen av disse ytelsene. De kan være i arbeid, motta andre trygdeytelser eller være hjemmeværende.

Noen mottar også pensjon som følge av særaldersgrense, jf avsnitt 4.5. Disse er ikke inkludert i tabell 4.6.1, og en del av gruppen ”Ingen pensjon” vil dermed kunne ha gått av med særaldersgrense.

Tabell 4.6.1 Befolkningen i aldersgruppen 62–66 år i desember 2013 fordelt etter pensjonsstatus og kjønn. Prosent

Pensjon	Andel av befolkningen		
	Kvinner	Menn	Totalt
Offentlig AFP	11,1	6,0	8,6
Gammel privat AFP	2,3	4,7	3,5
Gjenlevendepensjon	3,7	0,3	2,0
Uførepensjon (eventuelt kombinert med alderspensjon)	38,0	26,0	32,0
Bare alderspensjon	6,9	22,9	15,0
Alderspensjon og ny AFP	4,1	13,6	8,9
Ingen pensjon	33,8	26,4	30,1
Sum	100,0	100,0	100,0

Summen av andelene i tabellen kan avvike fra 100 som følge av avrunding

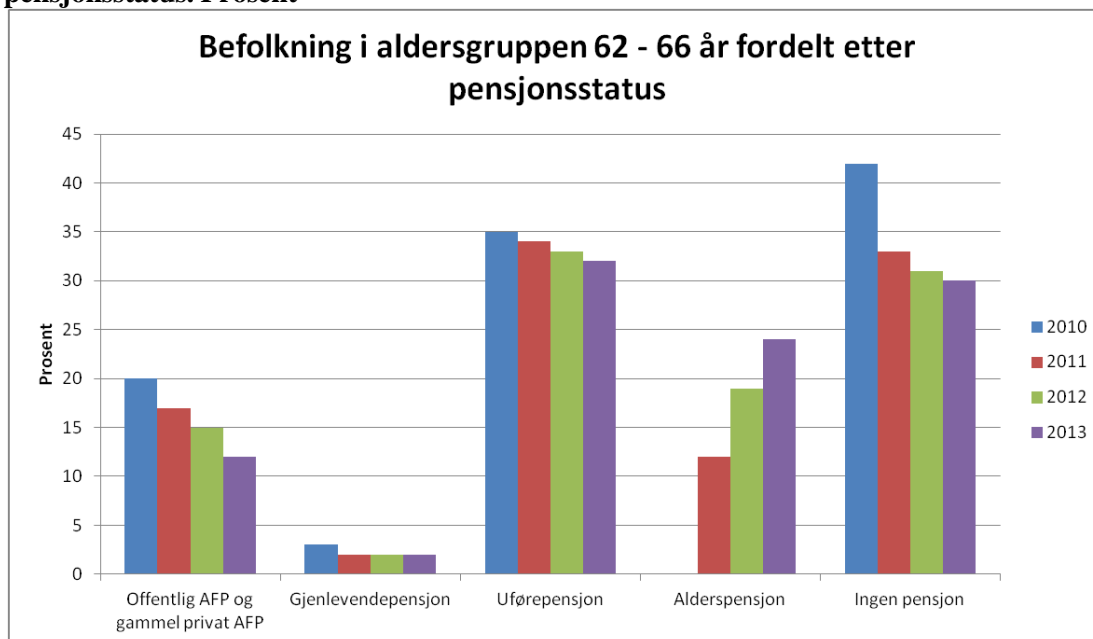
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Figur 4.6.1 viser at andelen av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år som mottar en form for pensjon har økt fra 2011 til 2013. Årsaken er at andelen som har tatt ut alderspensjon har økt sterkt fra 2011 til 2013. En del av disse har også tatt ut ny privat AFP i tillegg til alderspensjonen. Andelen med offentlig AFP og gammel privat AFP har gått ned hovedsakelig som følge av utfasingen av gammel privat AFP.

Også andelen på uførepensjon har falt de siste årene fra 35 prosent av aldersgruppen 62-66 år i 2010, til 32 prosent i 2013. Utviklingen har sammenheng både med at andelen uføre ved 61 år har gått ned noe som bidrar til lavere uførerater i alderen 62 – 66 år, og at overgangen til uførhet i aldersgruppen 62 – 66 år har gått ned. I følge tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet har denne utviklingen delvis blitt motvirket av en økning i andelen personer i alderen 62 – 66 år som mottar arbeidsavklaringspenger, fra i underkant av 2 prosent i 2010 til 3 prosent i 2013. Det meste av fallet i andelen pensjoner på uførepensjon har likevel ikke blitt motvirket av økt bruk av arbeidsavklaringspenger.

Selv om andelen som ikke mottar noen pensjon i aldersgruppen 62-66 år har blitt redusert fra 2010 til 2013, har andelen yrkesaktive i denne gruppen økt de siste årene. Dette har sammenheng med at mange som tar ut alderspensjon også fortsetter i arbeid, jf nærmere omtale i kapittel 6.

Figur 4.6.1 Befolkningen i aldersgruppen 62 – 66 år i desember 2013 fordelt etter pensjonsstatus. Prosent

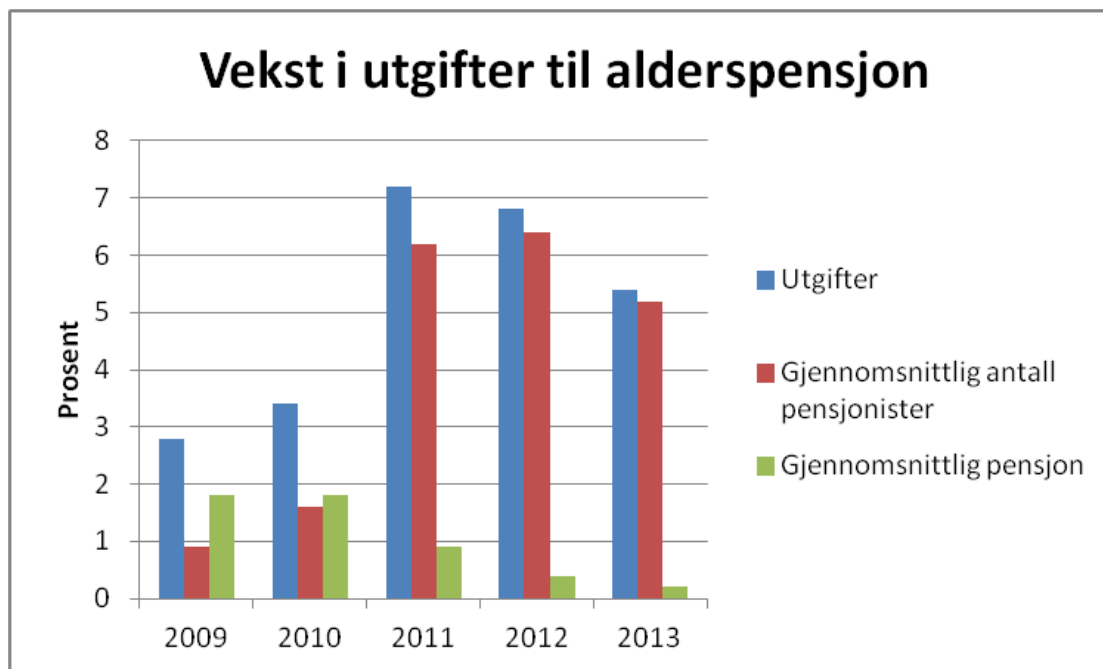
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

5. Folketrygdens utgifter til alderspensjon

Figur 5.1.1 viser utviklingen i folketrygdens utgifter til alderspensjon. Utgiftene har økt over tid, og veksten har vært sterkere i årene 2011–2013 enn i årene 2009–2010 målt i fast G. Veksten skyldes både at det har blitt flere alderspensjonister og at gjennomsnittlig alderspensjon har økt i fast G. Den kraftige veksten i folketrygdens utgifter til alderspensjon i årene

2011 – 2013 skyldes særlig en sterk økning i antall alderspensjonister, mens gjennomsnittlig alderspensjon målt i G nesten ikke har økt de siste par årene. Mer detaljerte tall over utgiftsutviklingen m.v. er gitt i tabell II.1 i vedlegg II.

Figur 5.1.1 Vekst i antall alderspensjonister, utgifter, og gjennomsnittlig alderspensjon. Veksten i utgifter og gjennomsnittlig pensjon er deflatert med folketrygdens grunnbeløp (G)

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Arbeids- og velferdsdirektoratet har anslått virkninger av pensjonsreformen på folketrygdens utgifter til alderspensjon samlet og fordelt på ulike komponenter, jf figur 5.1.2. I figuren er de ulike komponentene definert som følger:

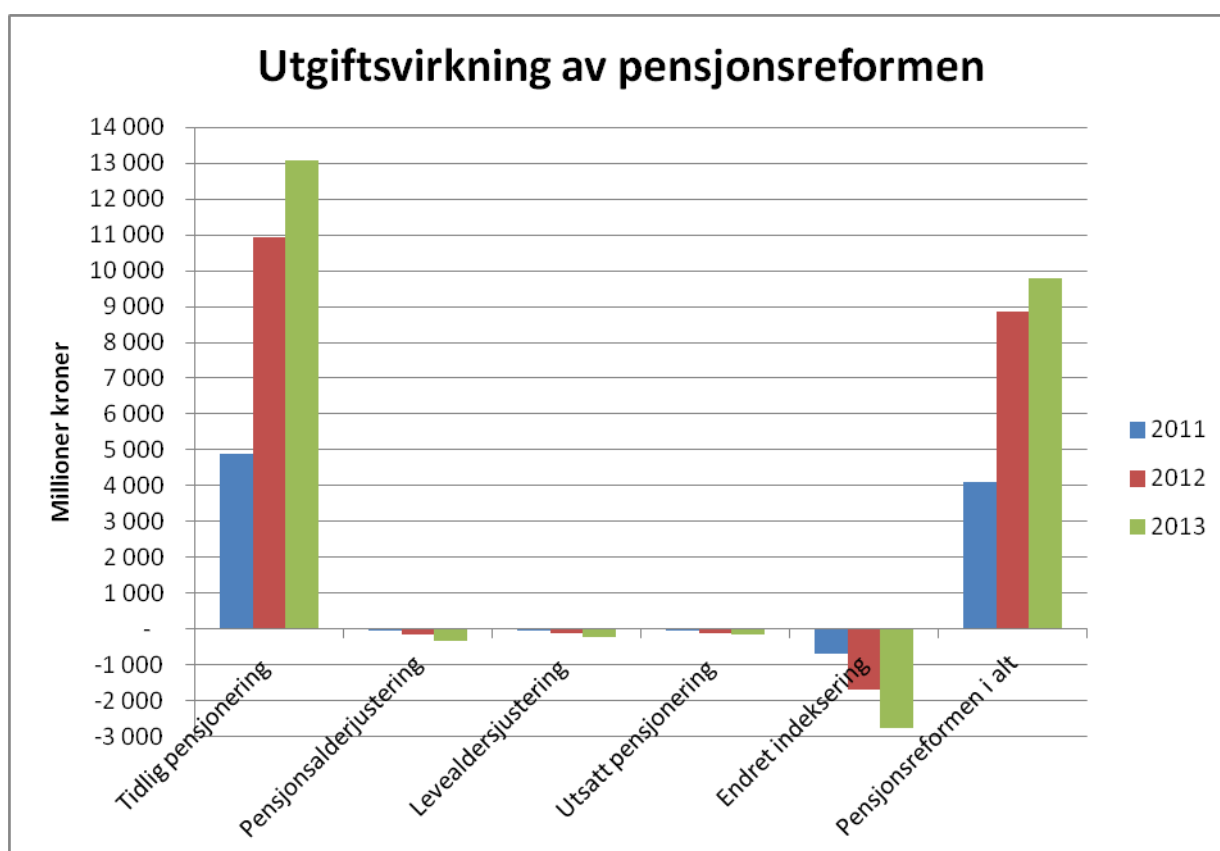
- Tidlig pensjonering viser samlede utgifter til alderspensjonister i alderen 62 – 66 år.
- Pensjonsalderjustering er innsparingen for alderspensjonister over 67 år som pensjonerte seg før 67 år. Pensjonsalderjustering angir den ekstra innsparingen som kommer som følge av at uttak før 67 år gir livsvarig lavere årlig pensjon. Innsparingen kommer i tillegg til innsparingen ved 67 år som følger av levealderjusteringen for nye årskull fra 2011.
- Levealderjustering er innsparingen for pensjonister over 67 år, sett i forhold til om levealderjustering ikke hadde blitt innført. Anslaget omfatter også skjermingstillegget for tidligere uføre alderspensjonister som isolert sett bidrar til å redusere innsparingseffekten. Anslaget omfatter ikke den delen av levealderjusteringen som skyldes tidlig pensjonering.
- Utsatt pensjonering er innsparing som følger av økningen i antall personer som tar ut alderspensjon etter 67 år. Over tid vil innsparingen av dette motvirkes av at de som tar ut alderspensjon sent får høyere årlig pensjon.
- Endret indeksering er innsparing som følge av at alle alderspensjonister fra 2011 får sine løpende pensjoner justert med gjennomsnittlig lønnsvekst fratrukket inntil 0,75 prosent, sammenliknet med om alderspensjonen hadde vært G-regulert

Utgiftene til alderspensjon fra folketrygden for pensjonister i alderen 62–66 år er i 2013 anslått til vel 13 mrd. kroner, jf. figur 5.1.2. Pensjonsreformen har dermed bidratt til økte

utgifter til alderspensjon på kort sikt. Økningen er likevel lavere enn 13 mrd. kroner, særlig som følge av innsparinger knyttet til ny regulering av pensjon under utbetaling. Det er også enkelte innsparinger bl.a. knyttet til pensjonsalderjustering, levealdersjustering og utsatt pensjonering, jf nærmere forklaring av de ulike begrepene over. Samlet anslår Arbeids- og velferdsdirektoratet at pensjonsreformen har bidratt til å øke utgiftene til alderspensjon i folketrygden med om lag 10 mrd. kroner i 2013. Over tid påvirkes folketrygdens utgifter i liten grad av når pensjonen tas ut, fordi reglene for uttak av alderspensjon er nøytralt utformet og tidlig uttak gir lavere årlig pensjon.

Reformen vil også kunne påvirke de offentlige skatteinntektene, og offentlige utgifter til andre ordninger som uførepensjon og privat og offentlig AFP, men det er vanskelig å gi presise anslag på hva utgiftene til disse ordningene ville vært uten pensjonsreformen.

Figur 5.1.2 Utgiftsvirkning av pensjonsreformen. Målt i fast grunnbeløp. G = 85 245 kroner

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

6. Yrkesaktivitet blant eldre

Til å beskrive utviklingen i yrkesaktiviteten er det i denne rapporten benyttet ulike kilder. Arbeids- og sosialdepartementet har gitt SSB i oppdrag å utarbeide statistikk om pensjoneringsatferd og yrkesaktivitet blant den eldre befolkningen. I tillegg til denne statistikken er det benyttet statistikk utarbeidet av Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Utviklingen i yrkesaktiviteten blir belyst ved hjelp av SSBs arbeidskraftsundersøkelse, den registerbaserte sysselsettingsstatistikken og AA-registeret (arbeidstaker- og arbeidsgiverregisteret administrert av NAV). Den førstnevnte undersøkelsen er en utvalgsundersøkelse, noe som gjør at utvalgsusikkerheten kan bli høy når man ser på mindre grupper. Dette innebærer for eksempel at årsendringene for ettårige aldersgrupper må være relativt store for at man med stor sikkerhet kan si at det har skjedd en endring. Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er en fulltelling av alle sysselsatte i Norge. Produksjonstiden for denne statistikken er imidlertid lang. For løpende overvåking av sysselsettingsutviklingen blant eldre er derfor AA-registeret best egnet. Denne statistikken inkluderer imidlertid bare lønnstakere og ikke selvstendig næringsdrivende.

I privat sektor er AFP-ordningen lagt om fra å være en tidligpensjonsordning med strenge avkortingsregler til å være en livsvarig ytelse som fritt kan kombineres med arbeid på samme måte som alderspensjonen fra folketrygden. Det økonomiske insitamentet til å stå lenger i arbeid har dermed blitt kraftig forsterket for de som er omfattet av denne ordningen.

Mange ansatte i bedrifter uten en AFP-ordning fikk etter pensjonsreformen mulighet til å ta ut alderspensjon før fylte 67 år. Selv om dette ikke førte til at den økonomiske gevinsten av å stå lenger i arbeid ble mindre, åpnet det for at en stor gruppe sysselsatte kunne gå av med pensjon tidligere enn før. I offentlig sektor er AFP-ordningen videreført som en tidligpensjonsordning der ytelsen avkortes mot arbeidsinntekt. I denne ordningen er de økonomiske insentivene til å stå lenger i arbeid dermed uforandret fra tidligere år. Offentlig ansatte har imidlertid også nå mulighet til å motta alderspensjon i stedet for AFP.

6.1 Fordelingen av sysselsatte på offentlig og privat sektor

For å vurdere hvor stor andel av de sysselsatte som på ulike måter har blitt berørt av pensjonsreformen er sysselsettingen i tabell 6.1.1 inndelt i sektor/pensjonsordning. Inndelingen er gjort på bakgrunn av analyser av hvilken pensjonsordning sysselsatte i ulike næringer tilhører, dvs. om de står i stillinger som gir rett på offentlige eller privat pensjonsordninger.

Fra tabellen går det fram at andelen sysselsatte i offentlig sektor øker med alderen og at nærmere 40 prosent arbeider i offentlig sektor i aldersgruppen 60–61. Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at omtrent halvparten av 61-åringene sysselsatt i privat sektor er ansatt i bedrifter som er medlem av AFP-ordningen. Det er for disse at de økonomiske insentivene til å stå lenger i arbeid har blitt styrket, og det er dermed fra denne gruppen vi kan forvente de største effektene på den totale sysselsettingen. Tabellen viser videre at andelen selvstendige øker sterkt med alderen.

Tabell 6.1.1 Sysselsatte (lønnstakere og selvstendige) personer 15–74 år, etter alder og sektor/pensjonsordning. 4. kvartal 2012

Alder	Antall i alt	Sektor/pensjonsordning. Prosent				
		I alt	Offentlig		Privat	
			Statlig	Kommunal	Selvstendige	Lønnstakere
15-74 i alt	2 589 000	100	10,7	19,4	6,2	63,7
15-49	1 778 536	100	10,1	17,5	4,1	68,3
50-59	510 593	100	12,6	24,1	7,2	56,0
60-61	84 770	100	12,7	26,8	8,6	51,9
62-66	147 137	100	12,1	23,3	14,1	50,5
67-74	67 964	100	8,3	15,1	31,8	44,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå, registerbasert sysselsettingsstatistikk

Gjennomsnittlig arbeidstid for sysselsatte i alderen 62–66 var på 31,1 timer per uke. Dette er litt under 3 timer kortere arbeidstid enn blant de mellom 50 og 59 år. Statlig ansatte har noe høyere arbeidstid enn lønnstakere i privat sektor og dette gjelder også blant de i over 60. Selvstendige er den gruppen som gjennomgående har høyest arbeidstid, mens kommunalt ansatte gjennomgående har lavest arbeidstid. At kommunalt ansatte har lavest arbeidstid henger sammen med at mange innenfor denne sektoren jobber deltid.

Tabell 6.1.2 Gjennomsnittlig arbeidstid per uke i hovedarbeidsforholdet blant sysselsatte (lønnstakere og selvstendige) personer 15–74 år og bosatt, etter alder og sektor/pensjonsordning 4. kvartal 2012

Alder	I alt	Offentlig		Privat	
		Statlig	Kommunal	Selvstendige	Lønnstakere
15-49	31,9	33,9	29,1	39,8	31,8
50-59	33,9	34,5	30,6	40,7	34,3
60-61	33,2	33,7	30,4	40,2	33,3
62-66	31,1	31,7	27,7	38,1	30,6
67-74	25,7	24,2	18,3	33,4	23,0
15-74 i alt	32,1	33,7	29,2	39,0	32,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå, registerbasert sysselsettingsstatistikk

6.2 Yrkesaktivitet og konjunkturutviklingen

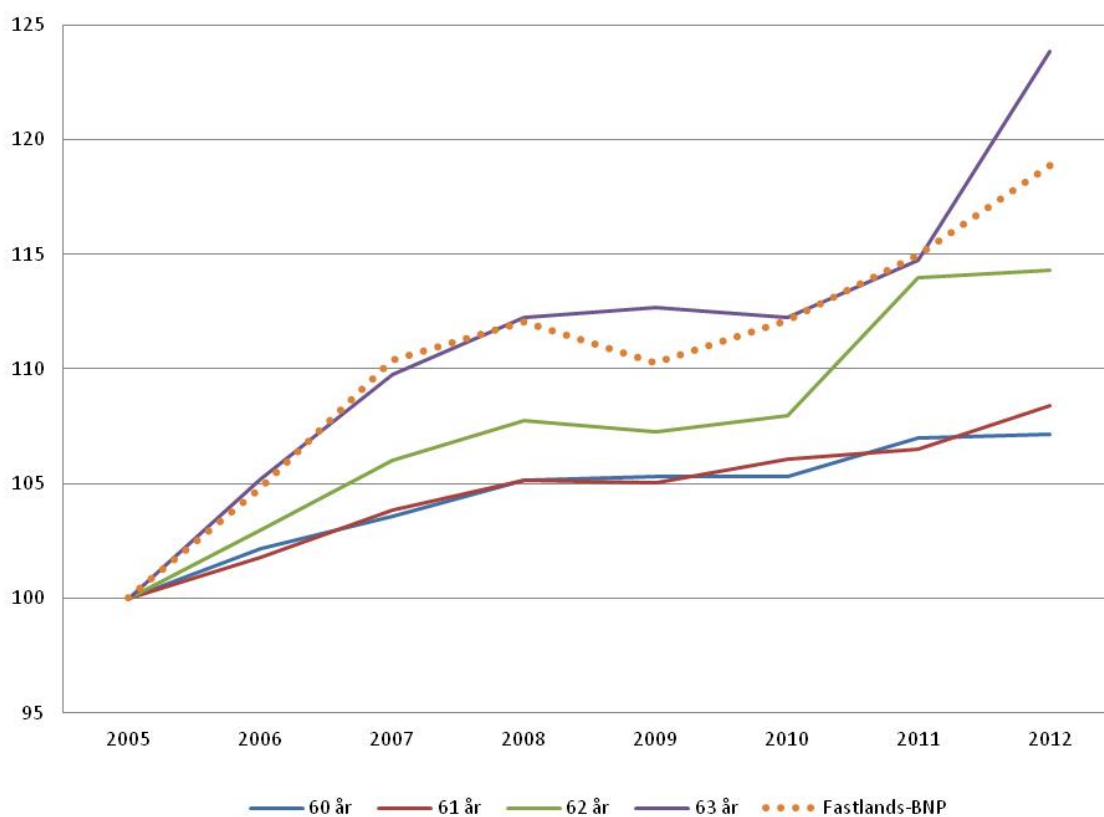
Etterspørselen etter arbeidskraft og dermed sysselsettingen varierer med konjunkturutviklingen. I årene 2005–2008 var det sterk vekst i norsk økonomi og dette førte økt sysselsetting og et kraftig fall i ledigheten. Fra figur 6.2.1 ser vi at dette ga seg utslag i økt sysselsetting også blant de i alderen 60–63 år. Med nedgangskonjunkturen som startet rundt årsskiftet 2007/2008 og som siden ble forsterket av finanskrisen, ble etterspørselen etter arbeidskraft redusert og vi ser at trenden med økende sysselsetting flatet ut i 2009. I årene etter 2009 tok veksten i norsk økonomi seg opp og ledigheten falt fra 3,6 prosent i 2010 til 3,2 prosent i 2012.

62-åringene var de som ble sterkest berørt av pensjonsreformen i 2011 ved at mange i denne aldersgruppen nå fikk muligheten til å ta ut ny AFP i privat sektor. Tidligere var AFP i privat sektor en tidligpensjonsordning med strenge avkortingsregler ved arbeid. Nå utgjør denne ytelsen et livsvarig tillegg til alderspensjon fra folketrygden som fritt kan kombineres med

arbeid. Dessuten ble aldersgrensen for å kunne motta alderspensjon fra folketrygden senket fra 67 til 62 år. Dette reduserte imidlertid ikke den økonomiske gevinsten ved arbeid, men gjorde at en ny gruppe sysselsatte fikk muligheten til å gå av med pensjon før fylte 67 år.

Som ventet var sysselsettingsveksten sterkest blant 62-åringene i 2011 og denne veksten har forplantet seg videre da denne alderskohorten var ett år eldre. Fra 2010 til 2012 økte andelen sysselsatte 63-åring med 5,6 prosentpoeng til 59,7 prosent. Til sammenligning økte sysselsettingsratene med omtrent 1,5 prosentpoeng for 60- og 61-åringene i løpet av den samme perioden. Veksten var også langt sterkere enn den var for 63-åringene i perioden 2005–2008 da norsk økonomi var inne i en kraftig konjunkturoppgang. Dette gir en klar indikasjon på at pensjonsreformen har ført til høyere sysselsetting.

Figur 6.2.1: Utviklingen i sysselsettingsratene og fastlands-BNP. 4. kvartal. 2005–2012¹. Indeksert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, registerbasert sysselsettingsstatistikk og nasjonalregnskapet

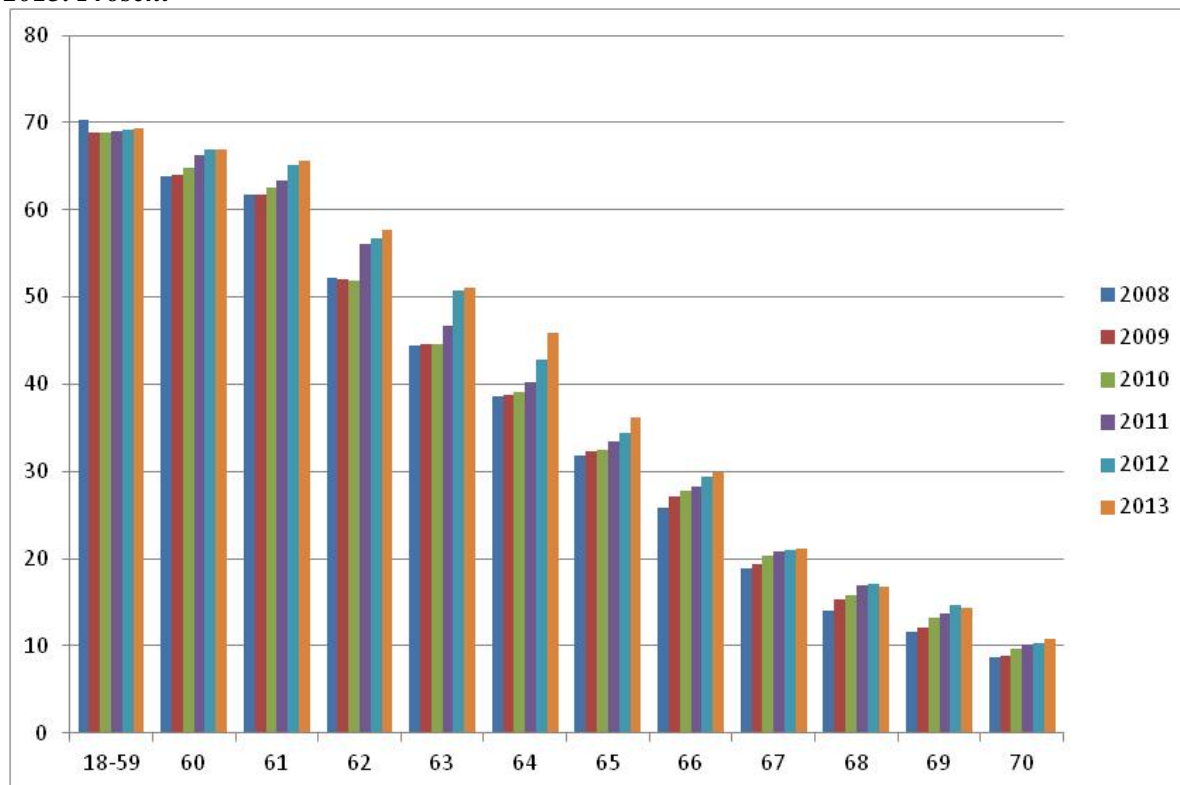
6.3 Yrkesaktivitet ifølge AA-registeret

Veksten i sysselsettingen fortsatte i 2013 ifølge AA-registeret, se figur 6.3.1. For befolkningen under 60 år var det kun en marginal økning. Som nevnt så inkluderer denne statistikkilden stort sett alle grupper arbeidstakere, mens selvstendige ikke telles med. Statistikken gir likevel en god indikasjon på veksten i sysselsettingen i de enkelte aldersgruppene. I 2013 var det 64-åringene som hadde sterkest vekst i sysselsettingen. Som

¹ Årsgjennomsnitt for fastlands-BNP målt i faste priser.

vist i figur 6.2.1 ser det dermed ut til at veksten for 62-åringene i 2011 har forplantet seg videre de neste årene etter hvert som denne kohorten ble 63 og 64 år. Fra tabell III.1 i vedlegg III går det fram at det er særlig er de med utdanning på videregående nivå som har bidratt til sysselsetningsveksten, men det har også vært vekst blant både de med grunnskole og universitet/høyskole. For øvrig så har det vært vekst i sysselsettingen for de fleste aldersgrupper over 60 år de siste tre årene.

Figur 6.3.1 Andelen av befolkningen i alderen 60–70 år i registrert arbeid ved utgangen av 2007–2013. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Avgang fra arbeidslivet

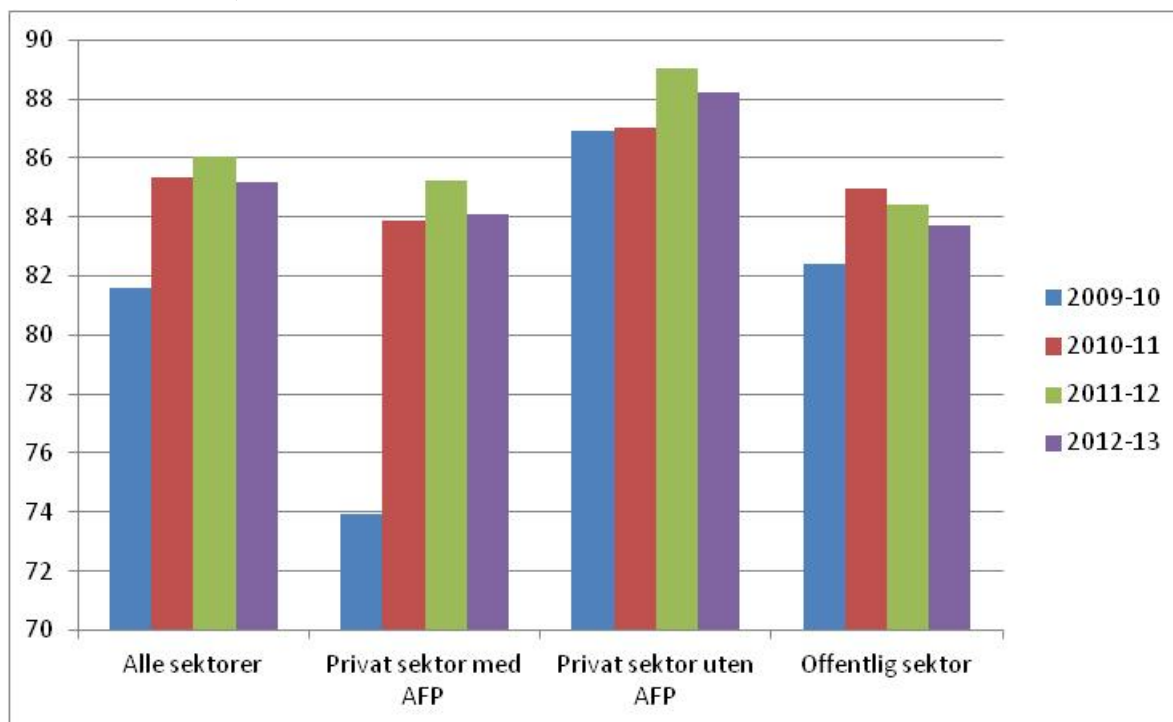
For nærmere å kunne vurdere effektene av pensjonsreformen er det nødvendig å følge individer som i større og mindre grad har blitt påvirket av pensjonsreformen over tid. I figur 6.3.2 er dette gjort ved å se på hvor mange som fortsetter i jobb i bedrifter med ulike pensjonsordninger over en ettårsperiode. De viktigste tre gruppene i dette henseendet er ansatte med en privat AFP-ordning, ansatte som jobber i private bedrifter uten en AFP-ordning og offentlig ansatte. Vi får dermed sammenlignet tilpasningen før og etter reformen blant de som er omfattet av ny AFP-ordning med ansatte i offentlig sektor, som har beholdt gammel AFP-ordning, og ansatte i privat sektor uten AFP. Ved en slik sammenligning vil det være andre forhold som også kan ha påvirket utviklingen, men som det ikke tas hensyn til. Av størst betydning er trolig konjunkturelle forhold.

Som nevnt har insentivene til å stå lenger i arbeid blitt kraftig forsterket for de som jobber i bedrifter med en ny AFP-ordning ved at ytelsen nå fritt kan kombineres med arbeid. Figur 6.3.2 tyder på at denne endringen har ført til en klar vekst i sysselsettingen. Blant de som er omfattet av endringene i ny privat AFP var veksten i andelen som fortsatte i jobb blant 61-65-åringene på omtrent 10 prosentpoeng i fra 2010 til 2011. Dette var en klart sterkere vekst enn

i offentlig sektor. At det ble åpnet for at mange ansatte i privat sektor uten AFP kunne ta ut alderspensjon før 67 år, ser ikke ut til å ha ført til lavere sysselsetting innenfor denne sektoren. Nullvekst i 2011 samtidig med at det var vekst i offentlig sektor kan imidlertid tyde på at dersom man hadde korrigert for andre forhold, så ville man sett en lavere andel som fortsatte i arbeid i dette året.

For 2012 og 2013 ser det ut til at andelene som fortsetter i jobb i privat sektor med AFP gått litt ned. Dette kan skyldes en noe avdempet vekst i norsk økonomi og litt svakere etterspørsel etter arbeidskraft. Det er nå omtrent like mange som fortsetter i arbeid i privat sektor med AFP sammenlignet med offentlig sektor. Dette til tross for at utdanningsnivået er høyere i offentlig sektor. Fra figur 6.3.1 går det fram at sysselsettingsratene har vært gradvis økende i de tre siste årene. Potensialet for ytterligere økning i andelene som fortsetter i arbeid blir dermed stadig mindre ettersom stadig flere er i arbeid i utgangspunktet. Fortsatt så er det imidlertid klart flere som står lenger i arbeid i privat sektor uten AFP. Noe av dette kan skyldes ulik nærings sammensetning, men også at det i AFP-bedrifter kan være en annen kultur når det gjelder tidligpensjonering. I tillegg kan nivået på pensjonen for sysselsatte i bedrifter uten AFP være en medvirkende faktor.

Figur 6.3.2 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere, etter sektor. Prosent

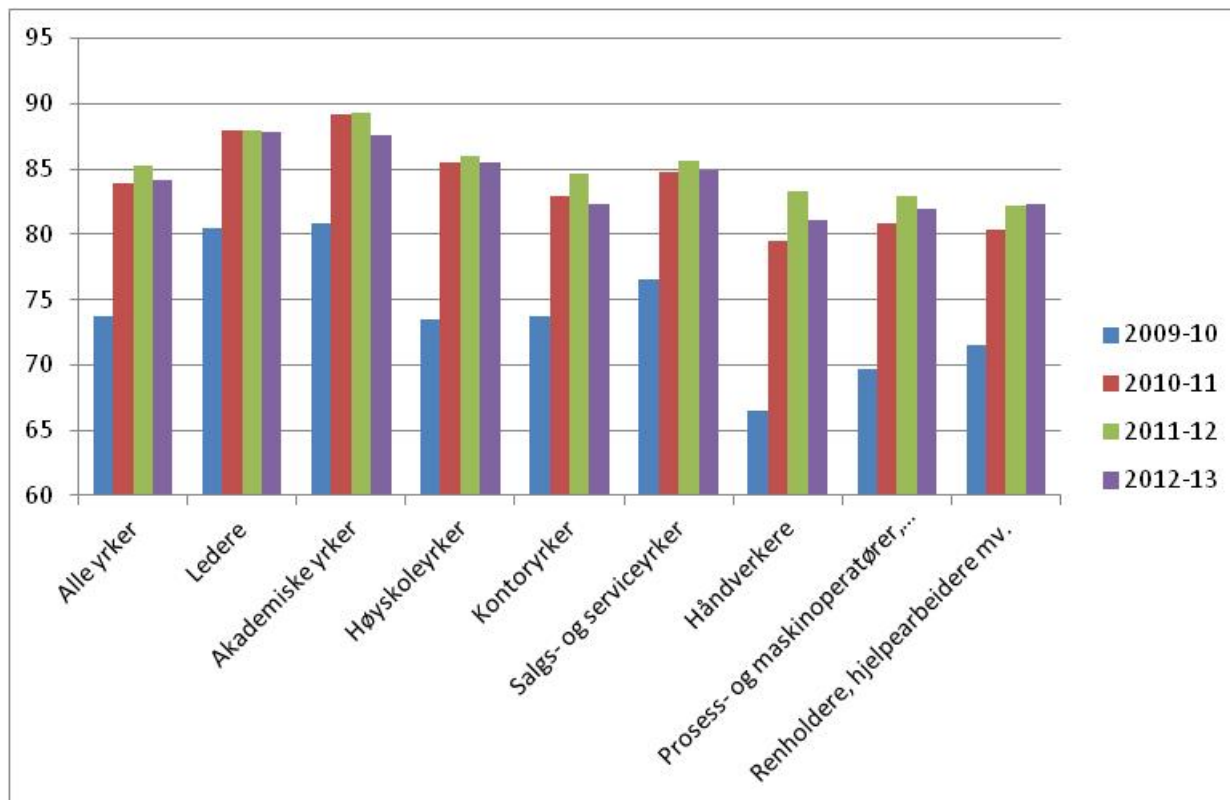
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Avgang fordelt etter yrke

Mange yrker innebærer tunge løft og mulighetene til å få tilpassede arbeidsoppgaver kan være begrensede. Dette kan gjøre at potensialet for sysselsettingsvekst er lavere innenfor noen yrkesgrupper enn andre. Effektene av endret AFP-ordning kan derfor være ulik for ulike yrkesgrupper. For å kunne si noe om betydningen av dette er det i figur 6.3.3 sett nærmere på andeler som fortsetter i jobb fordelt etter yrke. Fra figuren går det fram at det er håndverksyrkene som hadde den største veksten i andelen som fortsatte i jobb, etterfulgt av høgskoleyrkene rett etter at pensjonsreformen trådte i kraft.

I 2012 og 2013 har andelen som har fortsatt i arbeid vært relativt stabil for de fleste yrkesgrupper. I privat sektor uten AFP har det stort sett for de fleste yrkesgrupper også vært en vekst i perioden, men langt mindre markant enn i privat sektor med AFP, se figur III.1 i vedlegget.

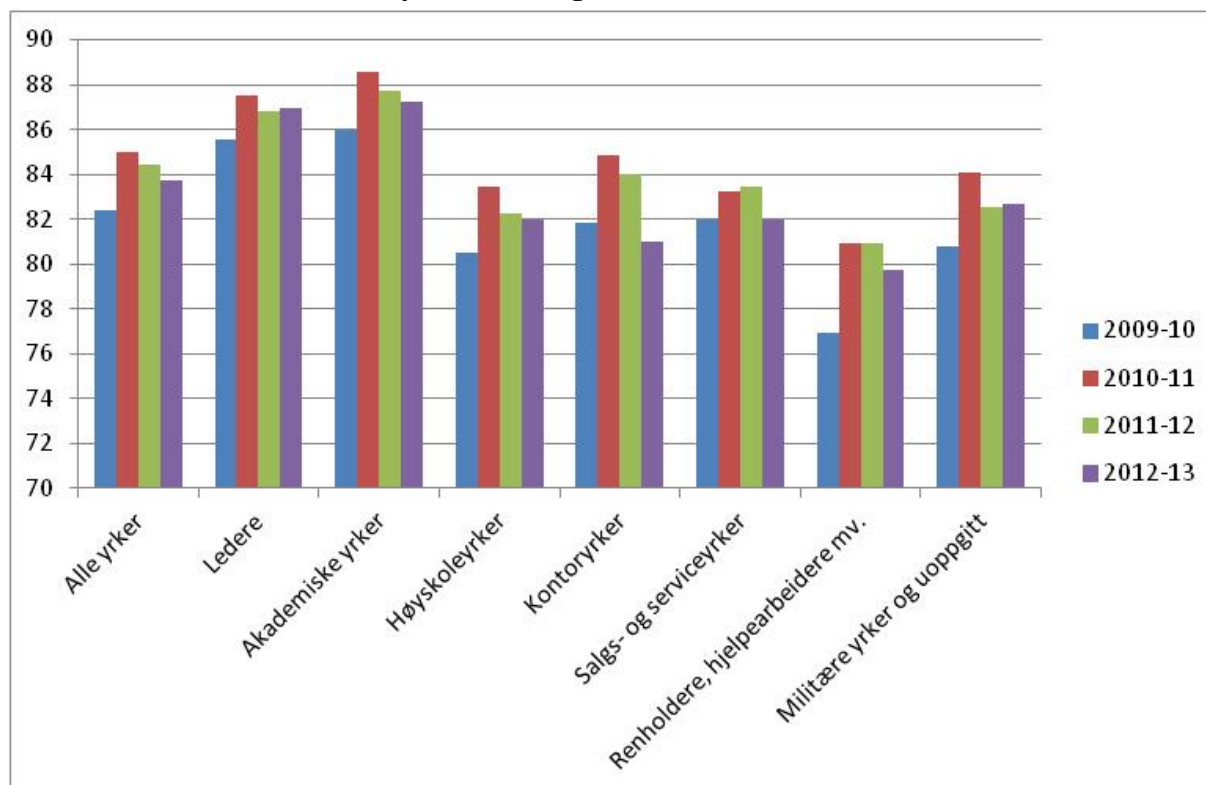
Figur 6.3.3 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter yrke. Privat sektor med AFP. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Utviklingen i andelen som fortsetter i arbeid har for yrkesgruppene i offentlig sektor vært litt forskjellig for de ulike aldersgruppene de siste tre årene etter pensjonsreformen, se figur 6.3.4. For de fleste gruppene har det imidlertid vært en vekst i perioden. I den grad man kan sammenligne disse yrkesgruppene med tilsvarende yrkesgrupper i privat sektor med AFP er imidlertid bildet at veksten her er klart lavere. I tillegg står mange ansatte i stillinger med særaldersgrenser, noe som ofte innebærer at man må skifte yrke dersom man vil fortsette i arbeid.

Figur 6.3.4 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter yrke. Offentlig sektor. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

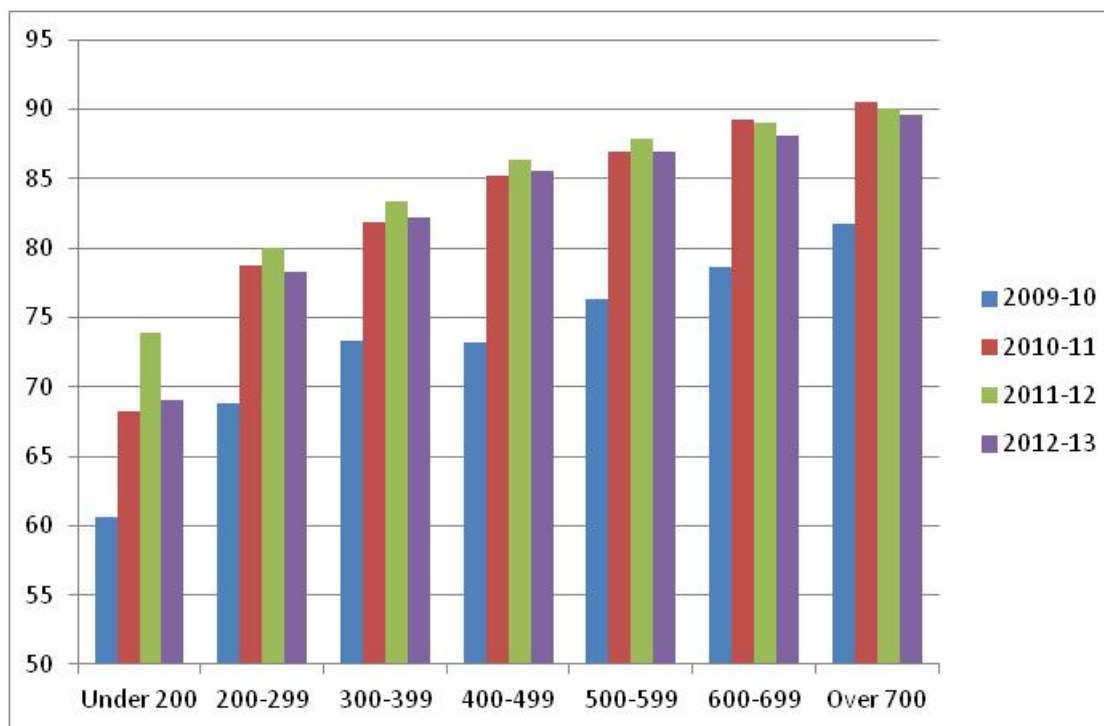
Avgang fordelt etter lønn

Omleggingen av AFP-ordningen førte til at gevinsten ved å fortsette i arbeid ble langt større for de som er omfattet av denne ordningen. Dette har trolig hatt størst innvirkning på sysselsettingen til de med lav lønn. Dette kommer av at nedgangen i inntekt når man gikk av med gammel AFP var lavere for de med lav lønn enn for de med høy lønn. Sånn sett har insentivene eller nettogevinsten ved å fortsette i arbeid blitt noe større for de med lav eller middels lønn sammenlignet med høytlønte. Man kan derfor forvente at den største sysselsettingseffekten vil komme blant de som tidligere relativt sett hadde lite å tape økonomisk på tidligpensjonering, altså de lavtlønte, men hvor gevinsten ved å fortsette i jobb nå har blitt klart større.

En annen medvirkende årsak til at personer med lav lønn vil ha den største veksten i sysselsettingen kan være at denne gruppen i større grad har fysisk belastende arbeidsoppgaver. At omleggingen av AFP-ordningen har gjort det klart mer økonomisk lønnsomt å fortsette i arbeid kan derfor ha hatt størst betydning for denne gruppen.

Over den siste treårsperioden er det de med middels lønnsinntekt (400 000–499 000) som har hatt den sterkeste veksten i andelen som fortsetter i arbeid, se figur 6.3.5. Lavest vekst har de i det høyeste inntektsintervallet og de med lønnsinntekt under 200 000. Dette tyder på at selv om økonomiske insentiver ser ut til å spille en rolle, har også andre forhold betydning.

Figur 6.3.5 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn i tusen kroner. Privat sektor med AFP. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Betydningen av opptjeningskravet

For å kunne ta ut tidligpensjon fra folketrygden er det krav til at tidligere pensjonsopptjening må gi en alderspensjon ved 67 år som minst tilsvarer minste pensjonsnivå. Selv om ny AFP i privat sektor medregnes i dette opptjeningskravet innebar dette en innstramning for de som er omfattet av denne ordningen. På den andre siden har mange ansatte i privat sektor uten AFP fått mulighet til å gå av med pensjon før 67 år etter pensjonsreformen. Se tabell 4.2.1 for en beregning av hvor mange i 1952-kullet som oppfylte opptjeningskravet for tidliguttak.

For nærmere å kunne vurdere hvor mye av sysselsettingsveksten som skyldes innføringen av opptjeningskravet, er det i figur 6.3.6 sett på andelen som fortsetter i jobb i privat sektor med AFP. Her er det sett på hvordan denne andelen har utviklet seg for grupper med forskjellig antall poengår, dvs. år med pensjongivende inntekt over 1 G. For en ansatt i privat sektor med AFP som var født i 1952 og som startet i jobb som 22-åring var kravene til tidligere årlig gjennomsnittlig inntekt i de 20 beste inntektsårene på omtrent 330 000 for å kunne kvalifisere for uttak av alderspensjon ved 62 år. Jo færre antall år med pensjonspoeng, desto høyere vil dette inntektskravet være.

Som figuren viser er det ingen klar sammenheng mellom lengden på yrkeskarrieren, målt ved antall år med pensjonspoeng, og andeler som fortsetter i arbeid. Den største sysselsettingsveksten ser ut til å ha kommet i gruppene med mellom 30–34 og over 40 poengår. Lavest vekst har gruppen under 20 poengår hvor det også er færrest som oppfyller opptjeningskravet.

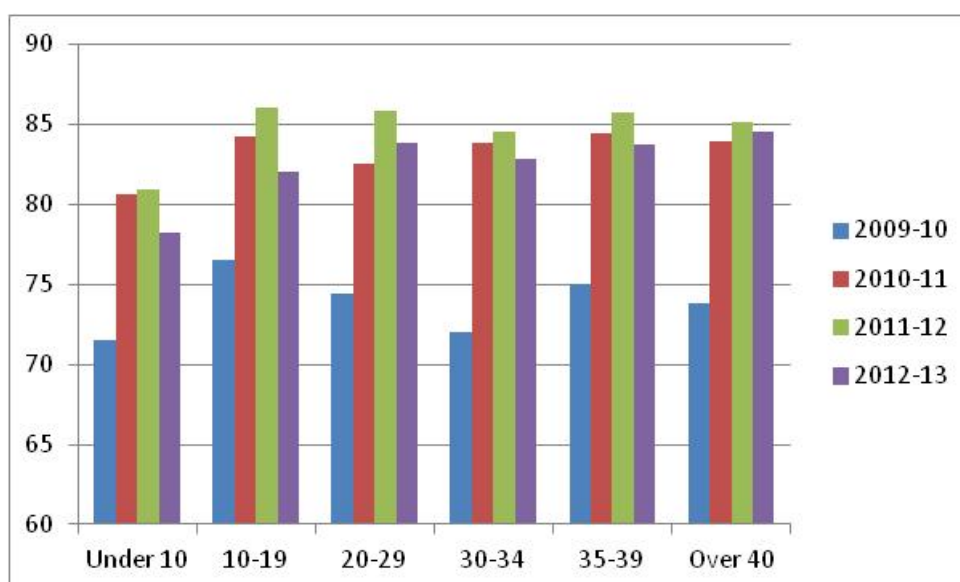
En annen måte å vurdere betydningen av opptjeningskravet på, er å se på hvor mange av de som gikk av med gammel privat AFP-ordning før pensjonsreformen som ikke ville ha oppfylt

det nye opptjeningskravet. Ved å oppjustere den faktiske andelen som fortsatte i arbeid med dette tallet får man den andelen som ville ha fortsatt i arbeid dersom opptjeningskravet også var gjeldende i gammel AFP-ordning. Differansen mellom den justerte og den faktiske andelen som fortsatte i arbeid vil dermed, alt annet likt, kunne si noe om hvor stor betydning innføringen av opptjeningskravet kan ha hatt på utviklingen etter reformen.

Ifølge beregninger fra Arbeids- og velferdsdirektoratet var det 7-8 prosent av de som gikk av med gammel AFP som ikke ville ha oppfylt kravene til opptjening. Av de som var i arbeid i utgangspunktet tilsvarer dette 1,7–1,9 prosent. Andelen som fortsetter i arbeid økte imidlertid med 9 prosent i perioden fra året før pensjonsreformen trådte i kraft og tre år senere. Av økningen i andelen som fortsetter i arbeid kan dermed omtrent 20 prosent tilskrives innføringen av opptjeningskravet.

Figur 6.3.6 Andel av 61-65-åringene i arbeid i privat sektor med AFP i 4. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter poengår. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

6.4 Yrkesaktivitet ifølge Arbeidskraftsundersøkelsen

Tabell 6.4.1 viser utviklingene i sysselsettingen blant eldre ifølge arbeidskraftsundersøkelsen. Ettersom Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) er en utvalgsundersøkelse, blir usikkerheten høy når man ser på ettårige aldersgrupper. Siden de fleste årsendringene er innenfor feilmarginen i undersøkelsen må man se på utviklingen over en lengre periode. I aldersgruppen 62–64 viser AKU, i likhet med AA-registeret, en klar økning fra 2010 til 2013. I likhet med det AA-registeret viser så er det særlig de med lavt utdanningsnivå som har bidratt til dette, se vedlegg III (Tabell III.2).

Tabell 6.4.1 Sysselsettingsprosent (inkluderer lønnstakere og selvstendige) etter alder. 60–74 år. Årsgjennomsnitt. 2007–2013

	60-74 år	60 år	61 år	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år	67-69	70-74
2007	35	72	69	55	47	46	35	30	16	7
2008	36	75	69	57	46	44	36	30	18	6
2009	36	77	71	57	48	41	40	31	17	6
2010	36	78	72	56	50	42	38	34	19	7
2011	36	77	75	57	48	43	37	32	18	8
2012	36	76	73	65	54	45	38	33	18	7
2013	36	75	74	60	57	51	37	32	19	7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen

6.5 Hvor mange kombinerer arbeid og pensjon?

Av de som startet å motta alderspensjon i 2013 i aldersgruppen 62–66 var det mange som kombinerte uttak av ytelsen med fortsatt arbeid. Omtrent 70 prosent av de som startet uttak av alderspensjon i første halvår av 2013 var registrert med et arbeidsforhold to kvartaler etter at uttaket begynte. Ettersom selvstendig næringsdrivende ikke regnes som arbeidstakere og dermed ikke inngår i AA-registeret, er denne andelen i realiteten noe høyere.

Blant de som kombinerer jobb og uttak av alderspensjon er også stillingsandelene høye og nesten på nivå med de som arbeider, men som ikke mottar pensjon. Tall for 4. kvartal 2013 viser at den avtalte arbeidstiden for de som kombinerte alderspensjon med arbeid var på 31 timer for kvinner og 34,5 timer for menn. Blant de som arbeidet, men som ikke mottok pensjon, var den avtalte arbeidstiden på henholdsvis 31,1 og 36,1 timer for kvinner og menn.

Arbeids- og velferdsdirektoratet gjennomførte i 2013, på oppdrag fra Arbeidsdepartementet, en spørreundersøkelse blant sysselsatte i alderen 62–66 år, se NAV-rapport nr. 1 2013. Bakgrunnen var det høye antallet som kombinerer arbeid med pensjon i alderen 62–66 år og beregninger som viser at det er få dette vil lønne seg for i et økonomisk perspektiv. Spørreundersøkelsen viste at noen viktige begrunnelser til tidliguttak er ønske om å kunne disponere pengene selv mens helsa ennå er god og større økonomisk valgfrihet.

6.6 Resultater fra evalueringen av pensjonsreformen

Norges Forskningsråd har på oppdrag fra Arbeids- og sosialdepartementet fått ansvar for å administrere et forskningsprogram som skal se nærmere på effektene av pensjonsreformen. I en studie fra Hærnes m.fl. (ikke publisert) finansiert av dette programmet viser foreløpige resultater at omleggingen av AFP-ordningen i privat sektor har ført til en klar økning i sysselsettingen. Etter å ha kontrollert for en rekke faktorer viser de at omleggingen både førte til at flere stod lenger i jobb og at den gjennomsnittlige lønnsinntekten økte.

7. Forventet yrkesaktivitet

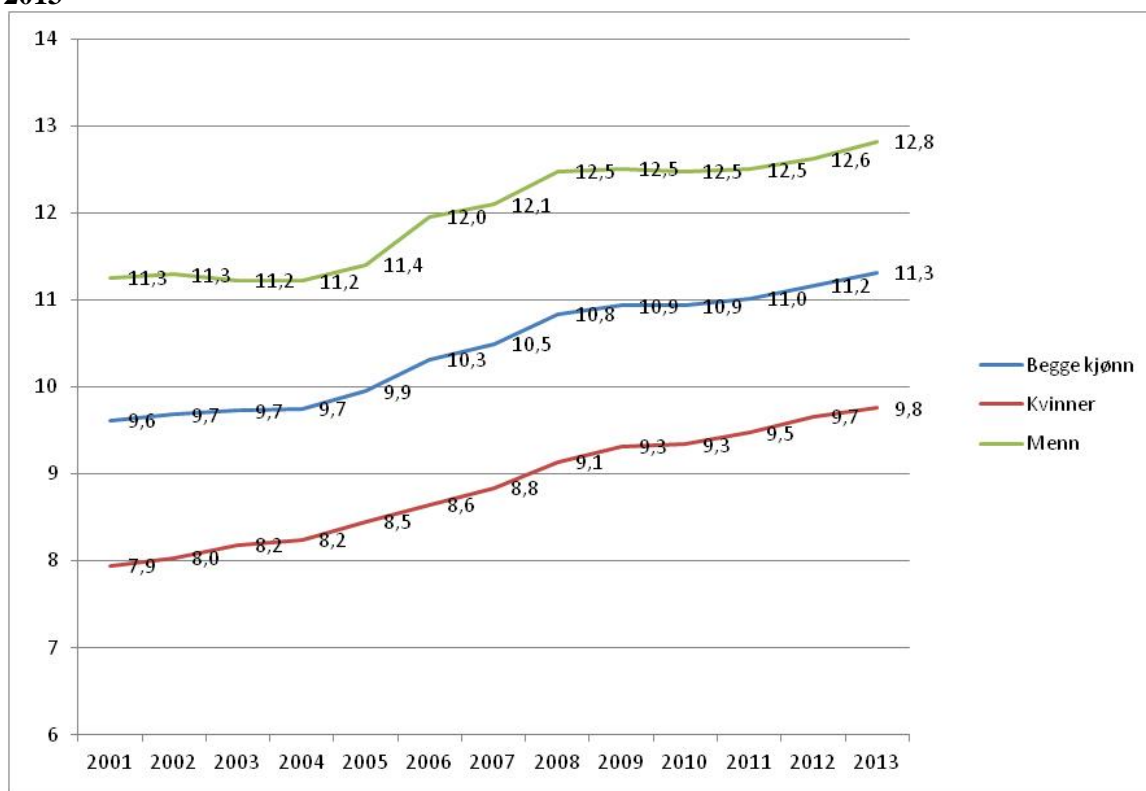
I intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) er et av målene å øke yrkesdeltakelsen blant eldre. Dette ble operasjonalisert med at forventet yrkesaktivitet ved 50 år skulle økes med 0,5 år i løpet av perioden 2009–2013. I den nye avtalen som ble forhandlet fram i år er dette målet videreført slik at forventet yrkesaktivitet i alt skal økes med tolv måneder i perioden 2009–2018.

De siste tolv årene har det vært en klar vekst yrkesaktiviteten blant eldre. I perioden før pensjonsreformen, fra 2001 til 2010, økte forventet yrkesaktive år med 1,3 år ifølge beregninger gjort av Arbeids- og velferdsdirektoratet, se figur 7.1.1. Økningen var noe sterkere for kvinner enn menn. Vi ser imidlertid at økningen var sterkere for menn enn for kvinner i perioden 2005–2008 da norsk økonomi var inne i en sterk konjunkturoppgang. Dette har sammenheng med at menn i større grad jobber i konjunkturutsatte næringer.

Etter pensjonsreformen, fra 2010 til 2013, har antallet yrkesaktive år økt med omtrent 4 måneder. Som nevnt var dette en periode med moderat konjunkturoppgang i norsk økonomi. Selv om pensjonsreformen altså har bidratt til økt sysselsetting blant eldre, var økningen ikke stor nok til at IA-avtalens mål om en økning på 6 måneder i perioden 2009–2013 ble nådd.

Viktig for den økonomiske bærekraften i et pensjonssystem, er at det er en sammenheng mellom sysselsettingen blant eldre og utviklingen i levealderen. En slik sammenheng vil gjøre det lettere å finansiere pensjonsutbetalingene for skattebetalerne og dessuten gi økt verdiskaping. Pensjonsreformen er ment å bidra til dette ved at pensjonsutbetalingene skal være knyttet opp mot utviklingen i levealderen. Ser man på hele perioden fra 2001–2012 under ett, har antallet yrkesaktive år økt med 1,6 år for en 50-åring. Ifølge SSB økte forventet gjenstående levetid for en 50-åring med 1,9 år i løpet av den samme perioden.

Figur 7.1.1 Forventet yrkesaktivitet (i årsverk) etter fylte 50 år 2001–2013. Foreløpige tall for 2013

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

8. Uttreden fra arbeidslivet

Pensjonsreformen åpnet som nevnt for at en stor gruppe sysselsatte fikk muligheten til å gå av med tidligpensjon. Selv om det å ta ut alderspensjon før 67 år ikke reduserer den økonomiske gevinsten ved å jobbe, har det medført at store grupper sysselsatte i bedrifter uten AFP har fått muligheten til å gå av med tidligpensjon. Fra kapittel 6 går det fram at det at en ny stor gruppe sysselsatte har fått denne muligheten ikke ser ut til å ha ført til nedgang i sysselsettingen.

Muligheten til å motta alderspensjon før 67 kan sies å representere et alternativ til å motta trygdeytelser slik gammel AFP-ordning gjorde. Før reformen representerte uttak av AFP i mange tilfeller et alternativ til å motta trygdeytelser. I tillegg til å føre til redusert sysselsetting, så viser studier at gammel AFP-ordning også førte til lavere uførepensjonering, se Vestad(2012). Ansatte i offentlig sektor har fortsatt muligheten til å motta den samme AFP-ytelsen når de slutter i jobb som før reformen. I privat sektor kan for de fleste ansatte uttak av ny AFP sammen med alderspensjon sies å representere det samme alternativet som gammel AFP-ordning gjorde før reformen².

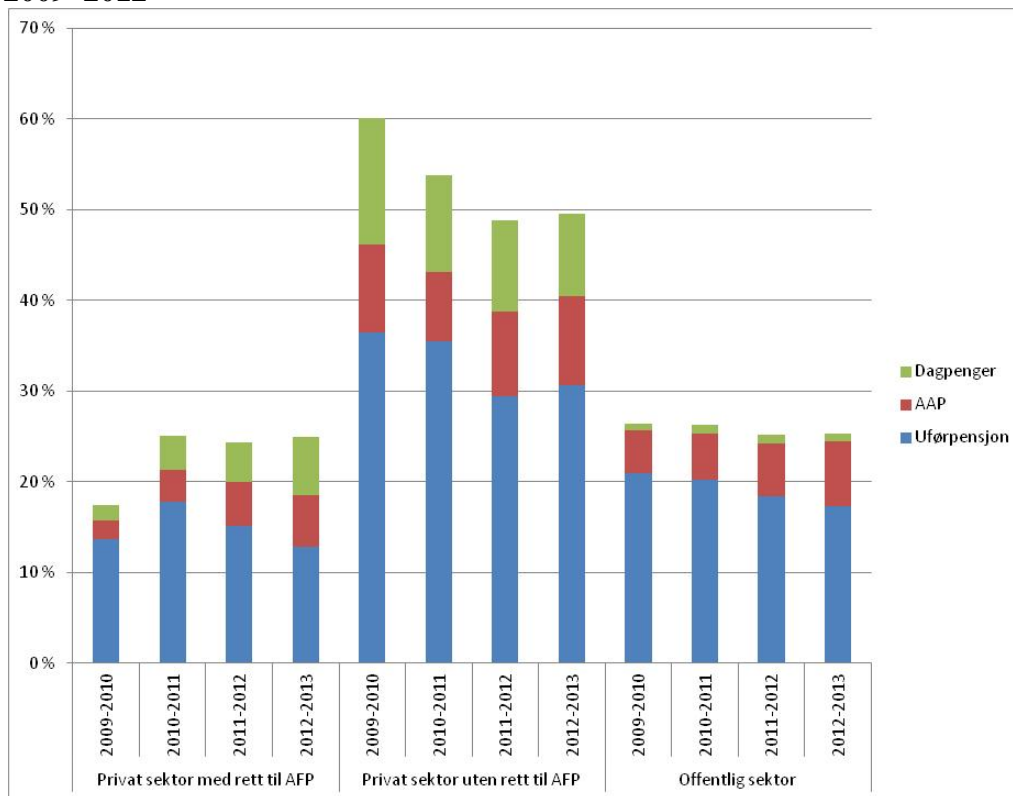
Muligheten til nå å motta alderspensjon før 67 år kan dermed først og fremst sies å representere et nytt alternativ til å motta andre trygdeytelser for ansatte i bedrifter uten en AFP-ordning. I tillegg vil det også være noen få ansatte i offentlig sektor og i bedrifter med en

² Det at AFP-ordningen er lagt om til å komme som et livsvarig påslag til alderspensjon fra folketrygden gjør at de økonomiske konsekvensene av å motta disse to ytelsene i stedet for uførepensjon er endret etter reformen. Det at man mister retten til en livsvarig AFP ved uttak av uførepensjon gjør at hva som rent økonomisk er mest gunstig vil avhenge av uttaksalder.

AFP-ordning som ikke ville kvalifisert for gammel AFP som nå kan ta alderspensjon fra folketrygden.

I figur 8.1. er det sett nærmere på uttak av uførepensjon, arbeidsavklaringspenger og dagpenger blant de som sluttet i jobb før og etter reformen blant de tre gruppene sysselsatte. Mens det samlede uttaket av de tre ytelsene har vært relativt stabilt i offentlig sektor, har det vært en nedgang på omtrent 10 prosentpoeng blant ansatte i bedrifter uten AFP etter reformen. Selv om nedgangen er stor, er det for tidlig å konkludere med at det er muligheten til nå å motta alderspensjon før 67 år som er årsaken til dette. I privat sektor med AFP gikk andelen som sluttet i arbeid klart ned etter reformen, og vi ser en økning i uttaket av de tre ytelsene. Trolig kan noe av denne økningen forklares med at de som nå slutter i arbeid har blitt en mer selektert gruppe.

Figur 8.1 Andel av 61–65-åringer som slutter å være i et registrert arbeidsforhold i løpet av et år som tar ut arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og dagpenger. 4. kvartal. 2009–2012

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

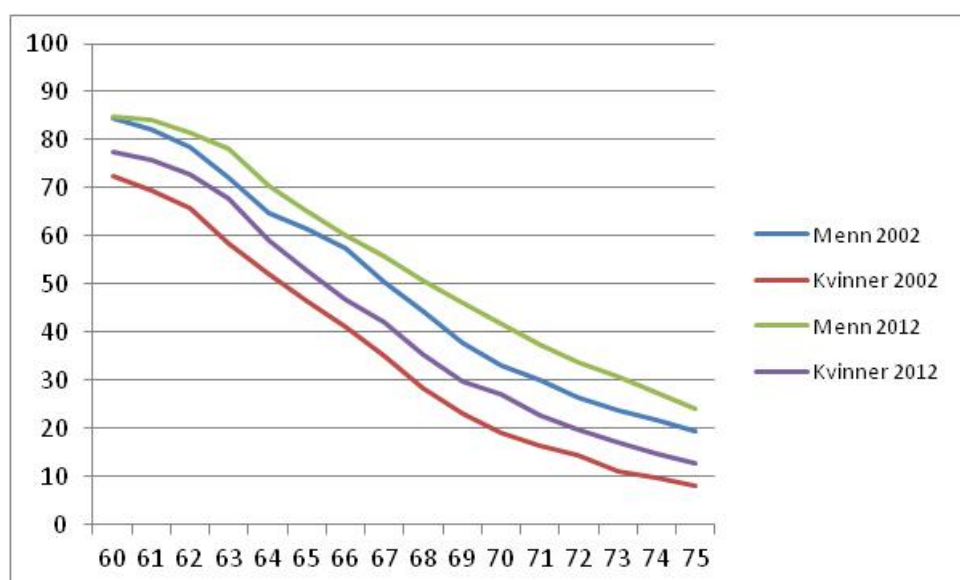
9. Inntektsstatistikk for den eldre befolkningen

I dette avsnittet presenteres statistikk på noen aktuelle områder i forbindelse med pensjonsreformen. Tallene for inntektsutviklingen støtter opp under andre arbeidsmarkedsindikatorer som viser at yrkesdeltakelsen blant de eldre har økt etter pensjonsreformen. SSB vil i løpet av 2014 presentere analyser som ser nærmere på inntektsutviklingen blant eldre.

9.1 Kohortanalyser

En måte å måle utviklingen i yrkesaktiviteten blant eldre på, er å se på andelen eldre med yrkesinntekt. I figur 9.1.1 er dette gjort ved å se på andelen med yrkesinntekt i 2002 og i 2012 blant de i alderen 60–75 år. Fra figuren framkommer det at det for de fleste i denne aldersgruppen har det vært en klar vekst i perioden. I aldersgruppen 63 år økte andelen med yrkesinntekt med henholdsvis 9,6 og 5,8 prosentpoeng for kvinner og menn. For 68-åringene økte andelen med 7,1 prosentpoeng for kvinner og 6,5 prosentpoeng for menn.

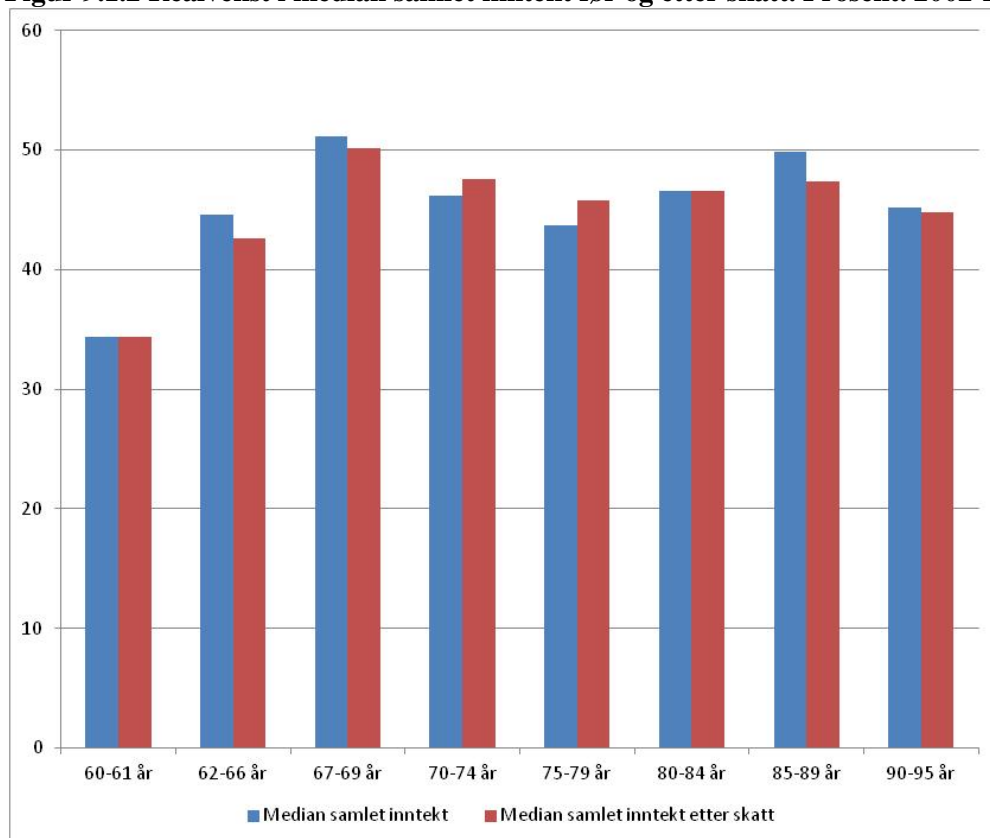
Figur 9.1.1 Andel personer med yrkesinntekt etter alder. Kvinner og menn. 2002 og 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Eldre har hatt en klar økning i kjøpekraften de siste ti årene, se figur 9.1.2. I alle aldersgruppene over 62 år har realveksten vært på over 40 prosent. Mye av dette skyldes økt yrkesaktivitet, men spesielt for de over 66 år er også økt pensjonsopptjening en viktig årsak. I tillegg har pensjonene vært regulert over prisveksten. 67–69 åringene er den aldersgruppen som har hatt sterkest vekst inntektene i denne perioden. Noe av denne veksten kan forklares med fjerningen av regler for avkorting av pensjon. Reglene for avkorting av pensjon for inntekt over 2 G ble avvirket for 67-åringene fra 1/1-2008, for 68 åringene fra 1/1-2009 og for 69-åringene fra 1/1-2010. En studie fra Statistisk sentralbyrå (Brinch m.fl. (2012)) som så på virkningene av regelverksendringen for 67-åringene i 2008 viste at denne endringen førte til økt yrkesdeltakelse.

Figur 9.1.2 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2002-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

9.2 Inntektssammensetning blant de mellom 62 og 66 år

Pensjonsreformen åpnet for muligheten til å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år. Ytelsen kan fritt kombineres med arbeid. Også tjenestepensjonsordningene og AFP-ordningen i privat sektor kan nå fritt kombineres med arbeid. At ytelsene ikke avkortet mot arbeidsinntekt gjør at uttreden fra arbeidslivet og uttak av pensjon nå kan betraktes som to uavhengige beslutninger som kan gjøres separat. Valget om å kombinere alderspensjon med arbeid kan nå sees på som en finansiell beslutning som den enkelte må ta ut ifra sine behov og vurderinger. Lønnsomheten av å kombinere arbeid og pensjon vil avhenge av flere faktorer som vil variere fra person til person, se Lien (2012) og Finansdepartementet (2012).

Figur 9.2.1 viser at av de som mottok alderspensjon var den gjennomsnittlige inntekten langt høyere enn blant øvrige i aldersgruppen 62–66 år. Siden de som ikke mottok alderspensjon har utsatt pensjonsuttaket, vil de imidlertid få høyere årlige pensjonsutbetalinger når de senere tar ut alderspensjon enn dersom de hadde mottatt alderspensjon i 2012. Noen i denne gruppen har imidlertid ikke høy nok pensjonsopptjening til å kvalifisere for tidliguttak. Motsatt vil de som mottar alderspensjon få lavere årlige pensjonsutbetalinger enn de ville ha fått dersom de hadde utsatt pensjonsuttaket.

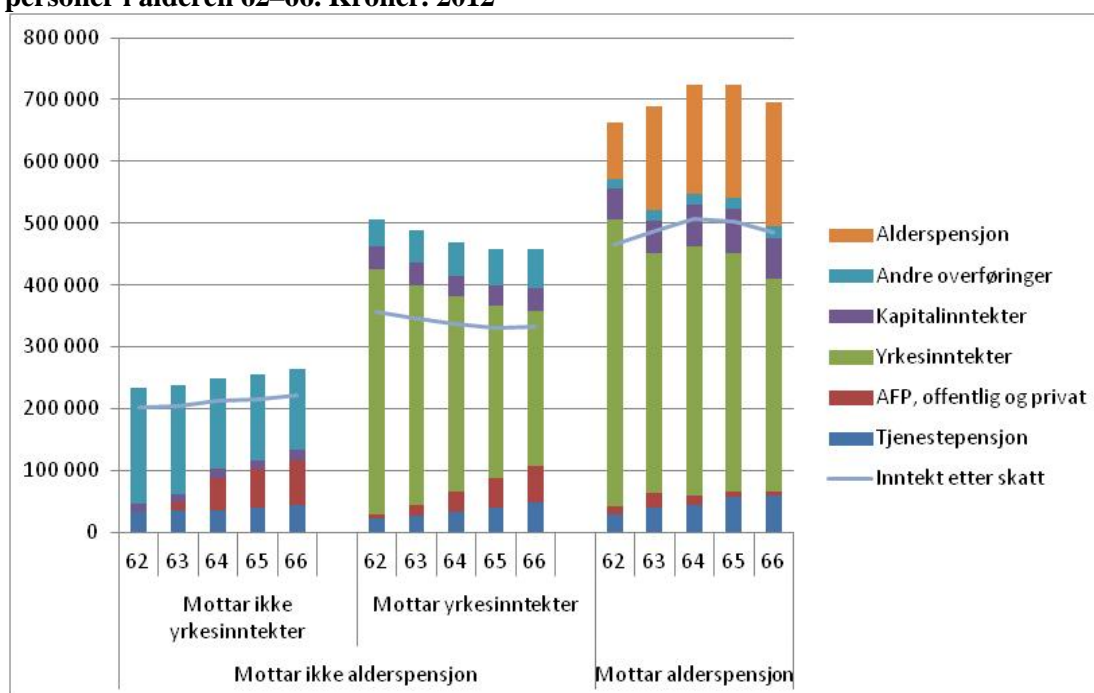
Størst forskjell mellom de som ikke mottok alderspensjon, men som hadde yrkesinntekt finner vi blant 65-åringene med 270 000. Knappe 70 prosent av denne forskjellen består av alderspensjon. Både yrkesinntektene og kapitalinntektene er imidlertid høyere for de som mottar alderspensjon, mens andre overføringer, tjenestepensjon og AFP er høyere for de som

har yrkesinntekt, men som ikke mottar alderspensjon. Gruppen som verken har yrkesinntekt eller mottar alderspensjon består i hovedsak av uføre og personer som mottar gammel AFP. Denne gruppen har klart lavere inntekt sammenlignet med de øvrige to gruppene.

Den gjennomsnittlige yrkesinntekten ser for de fleste av de som tar ut tidligpensjon altså ut til å være høy. For 64-åringene var yrkesinntekten på 402 000, mens de samlede pensjonsutbetalingene fra AFP, folketrygden og tjenstepensjon utgjorde 237 000. Ettersom dette er samlet inntekt gjennom hele året skiller ikke disse tallene på personer som har skiftet status i løpet av året. I tabell V.2 i vedlegget er det sett nærmere på inntektene i 2012 til de som mottok alderspensjon i 2011. Tallene her viser at lønnsinntekten gikk noe ned for de som mottok tidligpensjon, men at den fortsatt var relativt høy i 2012. Dette bekrefter dermed det tallene for avtalt arbeidstid viser, nemlig at det er mange som kombinerer uttak av alderspensjon med en høy stillingsandel.

I tabell V.1(vedlegg V) er det sett nærmere på den økonomiske situasjonen til de mottok alderspensjon og de som ikke mottok alderspensjon i 2012. Det går her fram at gjelden var klart større enn bankinnskuddene for de som mottok alderspensjon sammenlignet med øvrige i alderen 62–66. Et ønske om å nedbetale gjeld kan derfor være en viktig årsak til at mange tar ut tidligpensjon.

Figur 9.2.1 Sammensetningen av gjennomsnittlig samlet inntekt for alderspensjonister og øvrige personer i alderen 62–66. Kroner. 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

10. Evaluering av pensjonsreformen

Arbeidsdepartementet har gitt Norges forskningsråd i oppdrag å evaluere pensjonsreformen. Temaer for evalueringen er basert på et oppdragsbrev fra Arbeidsdepartementet til Forskningsrådet vedlagt et mål- og rammedokument. Det er lagt opp til en ramme for evalueringen på i alt 56 millioner kroner i perioden 2011–2018.

Evalueringen ledes av en styringsgruppe med følgende sammensetning:

- Docent Gabriella Sjögren Lindquist, Stockholms universitet, Institutet för social forskning (leder)
- Professor Bent Greve, Roskilde Universitet, Institut for Samfund og Globalisering
- Professor Rolf Rønning, Høgskolen i Lillehammer
- Professor Lotta Vahlne Westerhäll, Göteborgs universitet
- Seniorlektor Agneta Kruse, Lunds universitet
- Professor Rune Sørensen, Handelshøyskolen BI, Oslo

Formålet med evalueringen er å undersøke om man gjennom pensjonsreformen når sentrale mål som:

- Økonomisk og sosialt bærekraftig pensjonssystem
- Å legge til rette for en fleksibel overgang fra arbeid til pensjon
- Å motivere til arbeid
- God fordelings- og likestillingsprofil
- Enkle hovedprinsipper og god informasjon

Gjennom evalueringen er det også et ønske om å bygge opp mer langsiktig forskningsbasert kompetanse på pensjonsspørsmål og befolkningsaldring. Det er i tilknytning til evalueringen etablert et Brukerråd med i alt 21 medlemmer som representerer departementer, partene i arbeidslivet, næringsorganisasjoner og interesseorganisasjoner. Brukerrådet kan gi innspill til temaer for evalueringen og vil dessuten være en viktig informasjons- og formidlingsarena for å presentere resultater fra evalueringen.

Den første utlysningen av midler ble gjennomført i 2011 og det ble da bevilget til sammen 9,5 mill. kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, ISF "It happened here. The Norwegian pension reform, process and content"
- Henning Finseraas, NOVA "Knowledge, information, and retirement: Survey experiments on how information influences retirement plans"
- Eric Breit, AFI "Information and interpretation of the retirement pension reform - a matter of securing the legal protection of citizens"

Den andre utlysningen ble gjennomført i 2012 og det ble da bevilget totalt 11,8 mill. kroner til følgende to prosjekter:

- Nils Martin Stølen, Statistisk sentralbyrå. "Norwegian pension reform: Fiscal and social sustainability"
- Oddbjørn Raaum, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning "Working life after the Norwegian pension reform"

En tredje utlysning av midler ble gjennomført i 2014, og det ble da bevilget totalt 28 mill. kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, Institutt for samfunnsforskning "Between equality and efficiency: Work incentives, social redistribution and gender equality in the reformed pension system"
- Simen Markussen, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning "Understanding retirement decisions"
- Jon Mathias Hippe, Fafo Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning AS "Interactions between national and labour market based pensions in Norway"

pension outcomes and policy processes”

Som en del av arbeidet med evalueringen ble det arrangert en formidlingskonferanse 21. januar 2014, samt et nordisk seminar om pensjonsreformer 10. – 11. mars 2014.

Kilder

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2009), Ot.prp. nr. 37 (2008–2009) Om lov om endringer i folketrygdloven (ny alderspensjon)

Brinch, C.N., E. Hærnes og Z. Jia (2012) ”Labor supply on the eve of retirement”, *Discussion Papers no.698*, Statistisk sentralbyrå

Claus, G., P. Nordby og H. Næsheim (2014) ”Yrkesaktivitet blant eldre før og etter reformen”, *Rapporter 19/2014*, Statistisk sentralbyrå

Dahl, E.S. og A.M. Galaasen ”Ja, takk–begge deler? En spørreundersøkelse om arbeid og pensjon”, *NAV-rapport nr.1 2013*

Finansdepartementet (2012) ” Enkelte beregninger av lønnsomheten av å ta ut alderspensjon fra folketrygden før pensjonering”. Arbeidsnotat.
http://www.regjeringen.no/upload/FIN/Skatteok%20avd/arbeidsnotat_alderspensjon_2012.pdf

Hærnes, E., S. Markussen, J. Piggot og K. Røed (ikke publisert) ”Pension Reform and Labor Supply – Flexibility vs. Prescription”, *utkast til paper*

Lien, O.C. (2012) ”Når bør man ta ut alderspensjon”, *Arbeid og velferd 1/2012*. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Vestad, O. L. (2012) ” Labour supply effects of early retirement provision”, *Discussion Papers no.717*, Statistisk sentralbyrå

Statistikkvedlegg

Vedlegg I Vedleggstabeller til kapittel 4

Nærmere om uttak av alderspensjon under 67 år i 2012

Tabell I.1 Antall kvinner som er anslått å oppfylle vilkårene for uttak av alderspensjon, antall kvinner som tar ut alderspensjon og andel kvinner som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2013

Alder	Antall kvinner som oppfyller vilkårene for alderspensjon	Antall kvinner som tar ut alderspensjon	Andel kvinner som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. Prosent
62	10 514	2 775	26,4
63	11 200	3 671	32,8
64	10 259	3 944	38,4
65	8 201	3 082	37,6
66	7 311	2 821	38,6
Totalt	47 485	16 293	34,3

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell I.2 Antall menn som oppfyller vilkårene for alderspensjon, antall menn som tar ut alderspensjon, og andel menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2013

Alder	Antall menn som oppfyller vilkårene for alderspensjon	Antall menn som tar ut alderspensjon	Andel menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. Prosent
62	18 761	9 432	50,3
63	19 871	11 773	59,2
64	19 242	12 500	65,0
65	15 836	10 145	64,1
66	13 853	8 752	63,2
Totalt	87 563	52 602	60,1

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Anslag for andel som ikke oppfyller vilkår for uttak av alderspensjon etter sektor, næring og yrke

Nedenfor er det gitt en nærmere omtale av hvem som ikke kan ta ut alderspensjon fordelt etter næring og yrke. Det er her sett på de som ikke oppfyller vilkårene til å ta ut 100 prosent alderspensjon. Offentlig ansatte er ikke inkludert i oversikten siden de fleste vil ha rett på offentlig AFP. Tabell I.3 viser fordelingen av de 24 380 personene som ikke oppfylte vilkårene for uttak av 100 prosent alderspensjon i desember 2013. Tabellen viser at 3 prosent arbeider i privat sektor med AFP, mens 49 prosent er uten registrert arbeid.

Tabell I.3 Anslag for antall som i desember 2013 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter sektor

Sektor	Antall	Andel, prosent
Privat sektor uten AFP	9 583	39,3
Privat sektor med AFP	794	3,3
Selvstendig næringsdrivende	2 163	8,9
Uten registrert arbeid	11 840	48,6
Sum	24 380	100,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Av de 10 377 som er registrert i arbeid (summen av privat sektor uten AFP og privat sektor med AFP) er flest anslått å ikke oppfylle vilkårene i næringen "Varehandel; reparasjon av motorvogner", jf tabell I.4.

Tabell I.4 Anslag for antall som i desember 2013 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter næring (bare de som var registrert i arbeid er med i tabellen)

Næring	Antall	Andel i prosent
Varehandel; reparasjon av motorvogner	3 090	29,8
Helse- og sosialtjenester	1 667	16,1
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting	1 358	13,1
Industri	1 138	11,0
Transport og lagring	618	6,0
Overnattings- og serveringsvirksomhet	589	5,7
Personlig tjenesteyting	509	4,9
Bygge- og anleggsvirksomhet	479	4,6
Jordbruk, skogbruk og fiske	245	2,4
Undervisning	243	2,3
Informasjon og kommunikasjon	143	1,4
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	140	1,3
Andre næringer / ukjent næring	158	1,5
Sum	10 377	100,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Fordelt på yrkesgrupper er det flest innen salgs- og serviceyrker som anslås å ikke oppfylle vilkårene, jmf. tabell I.5.

Tabell I.5 Anslag for antall som i desember 2013 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter yrke (bare de som var registrert arbeid er med i tabellen)

Yrke	Antall	Andel i prosent
Salgs- og serviceyrker	3 982	38,4
Kontoryrker	1 730	16,7
Renholdere, hjelpearbeidere mv.	1 278	12,3
Høyskoleyrker	978	9,4
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	893	8,6
Håndverkere	527	5,1
Ledere	448	4,3
Akademiske yrker	303	2,9
Bønder, fiskere mv.	174	1,7
Andre yrker	64	0,6
Sum	10 377	100,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Antall og andel med henholdsvis AFP i privat sektor gammel ordning, AFP i privat sektor ny ordning og AFP i offentlig sektor

Tabell I.6 Antall og andel pensjonister med AFP i privat sektor – gammel ordning. 2011, 2012 og 2013. Desember

Alder	Antall			Andel av befolkningen, prosent		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
63	4 077			7,6		
64	5 680	4 041		9,6	7,0	
65	6 504	5 618	3 994	10,7	9,6	7,1
66	6 224	6 429	5 565	11,7	10,7	9,7
67	593	457	444	14,1	10,8	10,7
Totalt	23 078	16 545	10 003	10,0	9,2	8,5

I totaltallene er det brukt befolkningen i den aldersgruppen som kan motta pensjon i det aktuelle året.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell I.7 Antall personer med AFP i privat sektor – ny ordning. 2011, 2012 og 2013. Desember

Alder	Antall			Andel av befolkningen, prosent		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
62	4 106	5 153	5 776	7,7	9,8	11,3
63	2 336	6 132	6 752	4,0	10,8	12,0
64	1 292	3 248	6 831	2,2	5,7	12,2
65	1 028	1 932	3 801	1,7	3,3	6,7
66	675	1 470	2 229	1,3	2,5	3,9
67	651	1 152	1 907	1,3	2,2	3,2
68		743	1 215		1,5	2,3
69			756			1,5
Totalt	10 088	19 830	29 267	3,0	5,1	6,7

I totaltallene er det brukt befolkningen i den aldersgruppen som kan motta pensjon i det aktuelle året.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell I.8 Antall og andel personer med AFP i offentlig sektor. Foreløpige tall. 2011, 2012 og 2013. Desember

Alder	Antall			Andel av befolkningen, prosent		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
62	2 527	2 510	2 551	4,8	4,8	5,0
63	4 549	3 942	3 989	7,9	6,9	7,1
64	5 612	5 071	4 753	9,6	8,8	8,5
65	7 220	5 961	6 095	12,0	10,2	10,8
66	6 992	7 455	7 076	13,1	12,4	12,3
67	570	476	374	13,5	11,2	9,0
Totalt	27 470	25 415	24 838	9,6	8,8	8,8

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Vedlegg II Vedleggstabeller til kapittel 5

Tabell II.1 Antall alderspensjonister, utgifter, og gjennomsnittlig alderspensjon. Tall i fast G er regnet med G fra 1. mai 2013 (85 245 kroner)

	Antall alderspensjonister i alt, middelbestand	Antall alderspensjonister 62–66 år, middelbestand	Løpende utgifter, mill. kroner	Utgifter regnet i fast G	Gjennomsnittlig alderspensjon i fast G	Vekst i prosent		
						Utgifter regnet i fast G	Gjennomsnittlig antall pensjonister	Gjennomsnittlig pensjon regnet i fast G
2009	646 835		112 845	133 593	206 530	2,8	0,9	1,8
2010	657 325		121 088	138 143	210 160	3,4	1,6	1,8
2011	698 050	24 745	135 496	148 036	212 070	7,2	6,2	0,9
2012	742 890	49 940	150 525	158 115	212 840	6,8	6,4	0,4
2013	781 430	64 830	164 602	166 637	213 245	5,4	5,2	0,2

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

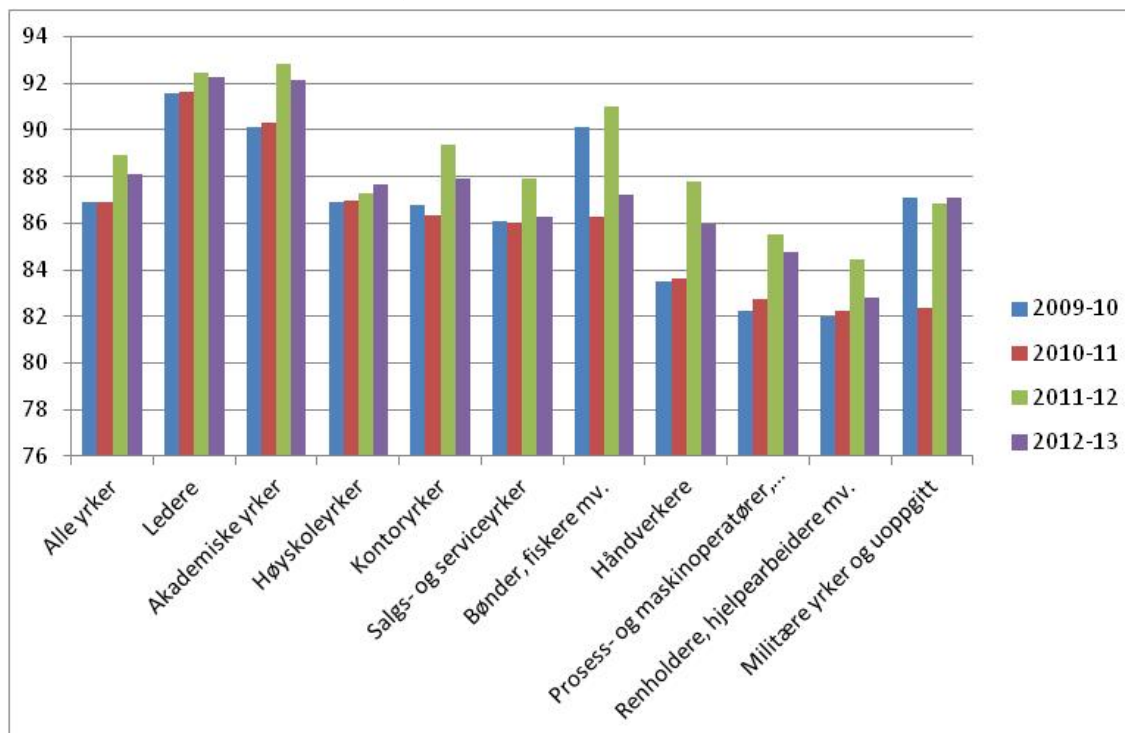
Vedlegg III Vedleggstabeller til kapittel 6

Tabell III.1 Andelen av befolkningen i alderen 60–66 år i registrert arbeid i andre kvartal 2008–2013 fordelt etter utdanningsnivå. Prosent

		60 år	61 år	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Grunnskole	2008	46,2	43,7	36,2	29,9	26,2	21,3	17,2
	2009	46,9	44,1	34,5	30,3	25,7	22,3	18,4
	2010	45,9	44,9	35	29,2	26,6	22	19,5
	2011	47,8	44,1	36	28,7	24,8	22	18,8
	2012	46,9	46,5	37,6	32,6	26,2	21,8	19,8
	2013	46,9	45,4	39,2	33,2	29,1	22,9	19
Videregående skole	2008	65,6	62,6	52,6	43,8	37,6	30,8	25,7
	2009	65,9	63,6	52,2	45,1	38,9	32,4	26,9
	2010	66,5	63,5	52,5	44,7	39,3	32,8	28,1
	2011	66,7	65,2	53,4	44,9	39,1	33,1	28,3
	2012	67,8	65,2	57,6	48,4	41	34	29,6
	2013	68	66,2	57,6	52	43,9	35,2	29,9
Universitet og høyskole	2008	79,2	78,5	69	60,1	52,1	43,2	35,6
	2009	79,9	77,7	69,2	60,7	54,4	43,6	36,3
	2010	78,8	78,2	69,2	61,4	54,6	45,1	36,6
	2011	80	78,1	71,4	62,1	55,7	45,3	38,7
	2012	80,7	78,8	71,1	65,2	57	46,9	38,8
	2013	80,2	79,6	71,8	65,1	59,6	47,2	40

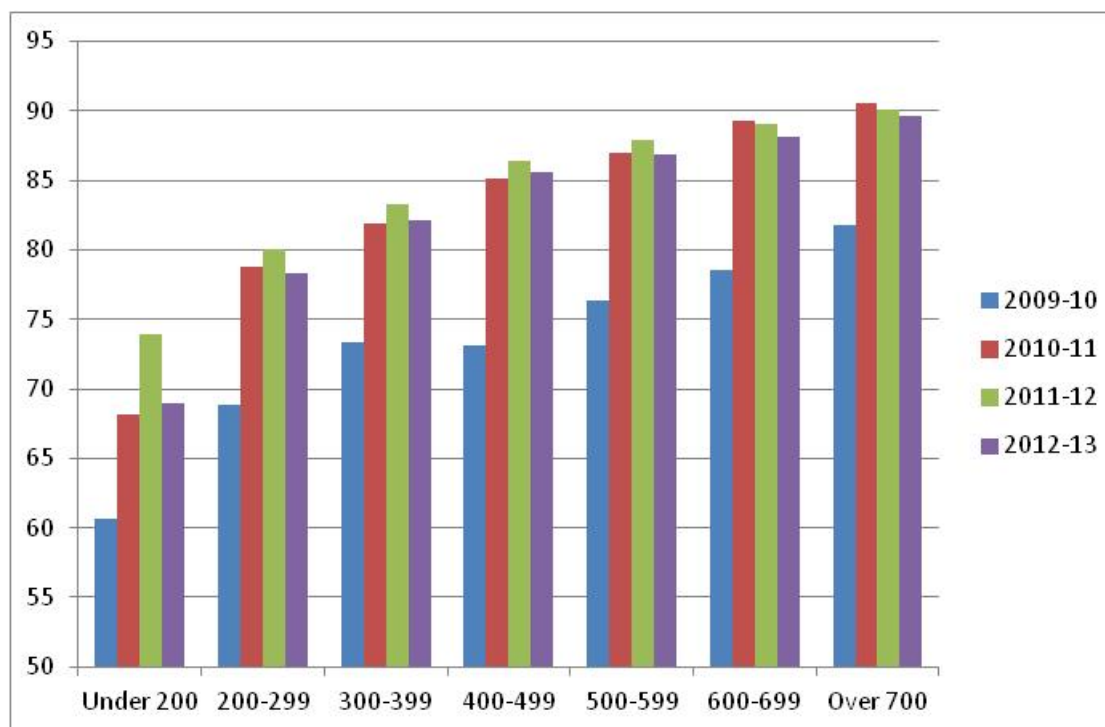
Kilde: Statistisk sentralbyrå, AA-registeret

Figur III.1 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 3. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter yrke. Privat sektor uten AFP. Prosent

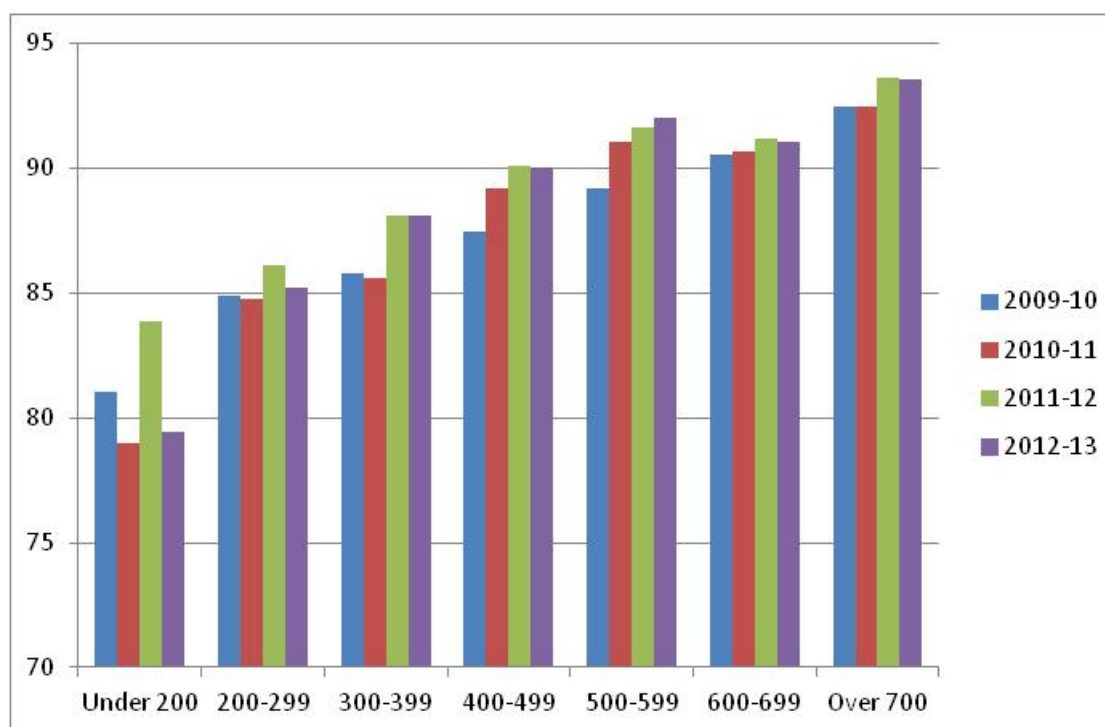
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Figur III.2 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 3. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn. Privat sektor med AFP. Prosent

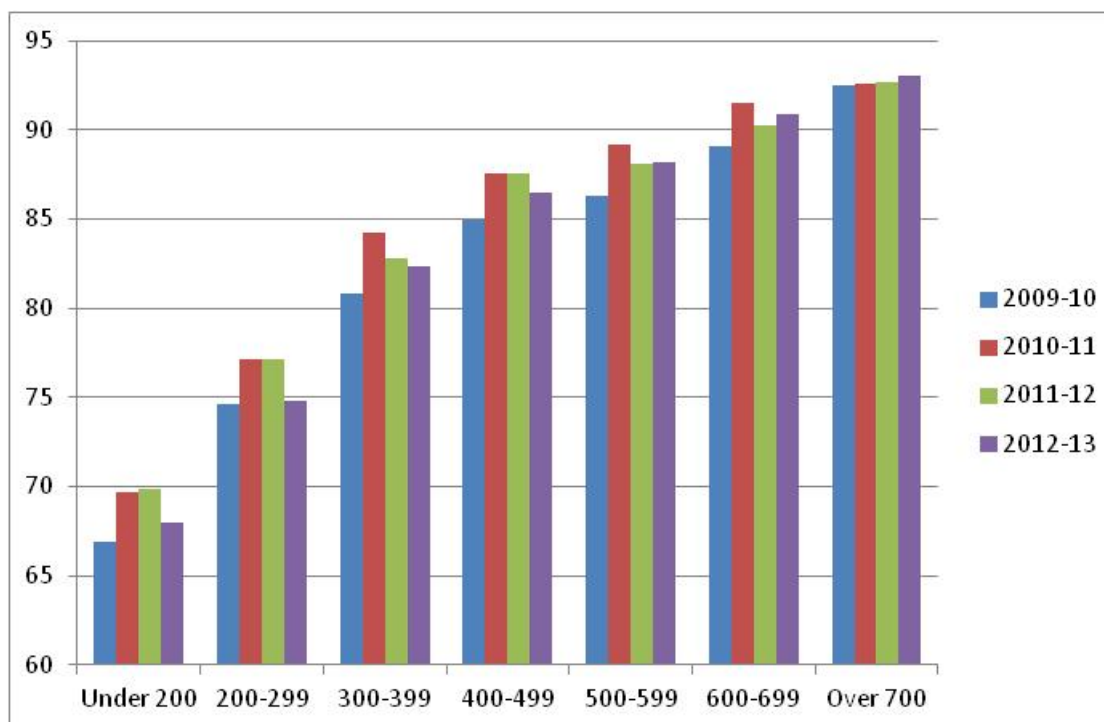
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Figur III.3 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 3. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn. Privat sektor uten AFP. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Figur III.4 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 3. kvartal 2009–2012 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn. Offentlig sektor. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Tabell III.2 Sysselsettingsprosenten etter alder og utdanningsnivå ifølge SSBs arbeidskraftundersøkelse. 60–74 år. Årsgjennomsnitt. 2008-2013.

Utdanningsnivå	Alder				
	60 – 61	62 - 64	65 – 66	67 – 69	70 – 74
2008					
I alt	72	49	33	18	6
Ungdomsskolenivå	54	37	18	10	3
Videregående	72	47	36	19	8
Universitet/høyskole	89	66	46	30	10
2009					
I alt	74	49	36	17	7
Ungdomsskolenivå	59	36	25	9	5
Videregående	74	48	37	17	7
Universitet/høyskole	87	65	47	29	10
2010					
I alt	75	49	36	19	7
Ungdomsskolenivå	59	33	27	10	5
Videregående	74	49	33	17	7
Universitet/høyskole	91	65	50	30	12
2011					
I alt	76	49	34	18	8

Ungdomsskolenivå	56	35	23	14	5
Videregående	74	48	32	16	9
Universitet/høyskole	92	64	50	27	12
2012					
I alt	74	54	36	18	7
Ungdomsskolenivå	54	43	22	12	5
Videregående	73	52	34	16	7
Universitet/høyskole	90	67	49	27	12
2013					
I alt	74	56	35	19	7
Ungdomsskolenivå	52	39	27	13	4
Videregående	76	56	34	17	6
Universitet/høyskole	85	69	43	30	11

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Vedlegg V Vedleggstabeller til kapitel 9

Tabell V.1 Gjennomsnittlig bankinnskudd og gjeld. 2012.

Alder	Mottar ikke alderspensjon		Mottar alderspensjon	
	Bankinnskudd	Gjeld	Bankinnskudd	Gjeld
62 år	340 900	466 800	402 400	840 800
63 år	357 400	405 800	468 200	775 200
64 år	355 300	365 400	488 200	824 700
65 år	371 900	348 800	543 800	775 500
66 år	383 700	322 500	540 500	730 300

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell V.2 Inntektssammensetning i 2011 og 2012 for mottakere av alderspensjon i 2011. Alder i 2011. Nominelle kroner

	62		63		64		65		66	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Yrkesinntekt	441100	369500	429900	396900	422300	394400	401800	354600	374500	308600
Alderspensjon	77200	186000	129500	193300	139000	206100	145000	217000	167600	239100
Kapitalinntekter	50000	50800	65800	79100	78600	77900	57500	67200	61700	62200
Tjenestepensjon	22800	37600	28300	36500	32600	46500	42400	53500	43500	55700
AFP offentlig og privat ordning	12500	29100	15100	21200	6800	11600	4900	8300	3800	3700
Andre overføringer	13300	16300	14900	16500	13900	15800	15000	15800	15400	9700

Kilde: Statistisk sentralbyrå